

İslam Ekonomisinin Temel ve Evrensel İlkeleri Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz

A Bibliometric Analysis on Fundamental and Universal Principles of Islamic Economics

İbrahim Halil SUGÖZÜ

Prof., Kyrgyz-Turkish Manas University, Department of Economics, Bishkek, Kyrgyzstan
Prof. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Bişkek, Kırgızistan
Orcid: 0000-0002-1861-3118 ihsugozu@manas.edu.kg

Seda ŞEN

PhD. Cand., Bursa Uludağ University, Department of Philosophy and Religious Sciences, Bursa, Türkiye
Doktora Öğrencisi., Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Bursa, Türkiye
Orcid: 0000-0003-0299-7951 711921016@ogr.uludag.edu.tr

Melahat KARADAĞ

Asist. Prof., KTO Karatay University, Department of Foreign Trade, Konya, Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi, KTO Karatay Üniversitesi, Ticaret ve Sanayi MYO, Dış Ticaret Bölümü, Konya, Türkiye
Orcid: 0000-0003-2449-8176 melahat.karadag@karatay.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Sugoza, I. H., Sen, S. and Karadag, M. (2025). A bibliometric analysis on fundamental and universal principles of Islamic economics. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 67, 62-81

Sugözü, I. H., Şen, S. and Karadağ, M. (2022). İslam ekonomisinin temel ve evrensel ilkeleri üzerine bibliyometrik bir analiz. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 67, 62-81

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: November 5, 2024/5 Kasım 2024

Accepted/Kabul Tarihi: December 29, 2024/29 Aralık 2024

Published/Yayın Tarihi: March 18, 2025/18 Mart 2025

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 67

Pages/Sayfa: 62-81

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (İbrahim Halil SUGÖZÜ, Seda ŞEN, Melahat KARADAĞ).

Conflict of Interest/Çıkar Beyanı

There are no conflicts of interest./Bu çalışma kapsamında herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile çıkar çatışması yoktur.

Declaration of Authors' Contribution/Yazarların Katkı Oran Beyanı

This article has three authors and the contribution rate of the author is equal/Bu makale üç yazarlıdır ve yazarların katkı oranı eşittir.

Copyright & License/Telif Hakkı ve Lisans: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0./Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Öz

İslami bankacılığın 2008 küresel finansal krizdeki performansları dolayısıyla İslami finans araştırmaları hızla artmış ancak İslam ekonomisinin evrensel ilkelerine yeterince odaklanılmamıştır. İslami finans, İslami bir iktisadi sistemle birlikte potansiyelini ortaya çıkaracaktır. Bu çalışmanın amacı, İslam ekonomisi ve İslami finans çalışmalarında İslam ekonomisinin temel ilkelerinin ne düzeyde ele alındığını tespit etmektir. Ayrıca çalışma, İslam ekonomisinin, din kaynaklı olsa da din eksenli değil ekonomi eksenli evrensel ilkeler üzerinden ele alınmasını hedeflemiştir. Bundan dolayı Web of Science'ta (WoS) yer alan 1007 uluslararası çalışma üzerinden yapılan bibliyometrik analiz, Sugözü (2017) tarafından yapılan temel ilke sınıflandırmasını esas almak suretiyle, bu ilkelerin kapsamına giren anahtar kelimeler üzerinden yapılmıştır. Bu ilkeler, yoksulluğun azaltılması ve ekonomik istikrar açısından evrensel niteliktedir ve sadece Müslüman akademisyenler için değil, küresel düzeyde tüm araştırmacılar için önem arz etmektedir İslam ekonomisi, adalet ve sürdürülebilirlik odaklı bir ekonomik model olarak dünya ekonomisine katkı sunabilecek bir altyapı sunmaktadır. Bu nedenle, İslam ekonomisi çalışmalarının, evrensel ilkeler doğrultusunda kapsamını genişletmesi ve teorik altyapısını güçlendirmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler

İslam Ekonomisi, İktisat Teorisi, Adil Ekonomik Düzen, İslami Finans, Bibliyometrik Analiz.

Abstract

Islamic economics and Islamic finance research have increased rapidly due to the performance of Islamic banking in the 2008 global financial crisis, but the universal principles of Islamic economics have not been sufficiently focused on. Islamic finance will unlock its potential with an Islamic economic system. The purpose of this study is to determine to what extent the basic principles of Islamic economics are addressed in Islamic economics and Islamic finance studies. Also, the study aims to address Islamic economics based on universal principles based on economics rather than religion, even though it is based on religion. Therefore, the bibliometric analysis of 1007 international studies in Web of Science (WoS) were based on the keywords that fall within the scope of these principles based on the basic principle classification made by Sugözü (2017). These principles are universal in terms of poverty alleviation and economic stability and are important not only for Muslim scholars but also for all researchers globally. Islamic economics offers an infrastructure that can contribute to the world economy as an economic model focused on justice and sustainability. Therefore, Islamic economics studies need to expand their scope and strengthen their theoretical infrastructure in line with universal principles.

Keywords

Islamic Economics, Economic Theory, Fair Economic Order, Islamic Finance, Bibliometric Analysis.

Giriş

İslam dini evrensel bir dindir ve iman ve ibadet dışındaki hükümleri bütün insanlığa hitap etmektedir. Yani insan davranışları Müslümanlarla sınırlandırılmamıştır. İslam dininin fatihleri gittikleri bölgelerde diğerlerinin aksine dinde serbestlik sağlamış ve bunun bizzat kefilmiş olmuşturlardır. Farklı din mensuplarını ya da inanmayanları baskı altına almadıkları gibi onların mutluluğunu sağlamayı da hedeflemiştir. Somut olarak (evrensel yasaklar dışında) hukuki sistemi onların varlığına göre düzenlemiş ve ticaretteki düzenlemelere onları da dâhil etmişlerdir. Bundan dolayı daha önce yapılmış olan çalışmaların çoğundan farklı olarak İslam ekonomisinin Müslümanlara hitap eden ve daha çok dini ve ahlaki yönünü ön plana çıkaran ilkeler yerine iktisadi özelliklerini öne çıkaran evrensel ilkelerinin açıklanması temel amaçtır.

İslam Ekonomisi, adından da anlaşılacağı gibi Müslümanlar için bağlayıcıdır. İlahi emirler ekonomiyle ilgili çok sayıda hüküm koyar ve Müslümanların davranışlarını etkileyerek ekonomik ilişkileri şekillendirir (Saribas ve Yumuşak, 2020, s. 318). Ancak temel İslami kaynakların referans alınması ve Müslümanlar için bağlayıcı olması, İslam ekonomisinin evrensel olma amacına aykırılık teşkil etmez. Çünkü İslam'ın iktisadi kuralları hem bütün çağlara hem de din, dil, ırk vs. ayrımı yapmaksızın bütün insanlığa hitap eder. Örneğin diğer modern iktisat teorilerinden farklı ve en önemli ilkelerinden biri olan faiz yasağı aslında bütün uygarlıklarda, filozofların düşüncelerinde ve bütün semavi dinlerde yerilmiş ya da yasaklanmıştır. İnsanlığın varlığından bugüne kadar geçen zaman düşünüldüğünde (aslında oldukça kısa bir dönem olan) içinde bulunulan çağda özellikle ana akım iktisadi düşüncede faizin normal hatta zorunlu görülmesi faizin gelecekte de normal veya zorunlu bir iktisadi araç olarak algılanacağına delil teşkil edemez. Çünkü çağlar birbirinden çok farklı özelliklere sahip olmuşturlardır. Özellikle para ve bankacılık sisteminde beklenen ya da beklenmeyen gelişmelerle iktisadi davranışlar ve toplumsal algılar muhtemeldir ki değişecektir.

Ekonomik ve sosyal krizleri beraberinde getiren konjonktürel dalgalanmaların kronik hale gelmesinde dünyadaki para ve bankacılık sisteminin katkısı büyüktür. Bundan dolayı bugün yerleşmiş ana akım iktisadi düzen tartışmaya açıktır ve bir gün geçmişteki kaygıların ve yasakların haklılığı ağırlık kazanarak yeni ve faizsiz bir sistemin tercih edilmesini zorunlu hale getirebilecektir. Bu değişim ve gelişim İslam ekonomisini alternatif bir iktisadi sistem olarak gündeme getirmeye yetmektedir. Son dönem küresel krizlerinin ardından konvansiyonel bankacılığa göre İslami bankacılığın daha yüksek sermaye, daha iyi varlık kalitesi ve daha iyi hisse senedi performansı göstermesi (Beck vd. 2013, s. 433) bunun küçük bir örneğidir

Çalışmada İslam ekonomisinin evrensel ilkeleri, İslam dininin kaynaklarından yararlanılarak yalnızca Müslümanların yoğun oldukları coğrafyalar için değil bütün coğrafya için evrensel olarak teorik boyutta incelenmektedir. Bununla birlikte çalışmada, mevcut literatürü kapsamına alacak şekilde, evrensel temel ilkeleri tanımlayan anahtar kelimelerden yola çıkılarak bir bibliyometrik analiz yapılmaktadır. Analiz, dünya üzerindeki en prestijli bilimsel yayınların yer aldığı Web of Science (WoS) ile Scopus veri tabanları taranarak yapılmıştır. İslam ekonomisinin temel ilkelerinin evrensel yönünün çalışılması ve bu temel üzerine bibliyometrik analiz yapılması, çalışmanın özgün tarafını oluşturmaktadır. İlkelerin seçilmesinde, Sugözü (2017) tarafından yapılmış olan "İslam Ekonomisi ve Adil Ekonomik Düzen" başlıklı çalışmadaki sınıflandırma esas alınmıştır. Bu sınıflandırmanın temel alınmasının en önemli nedeni, diğerlerinin daha çok Müslümanların iç dünyalarına hitap eden ahlaki esaslara odaklanmış olmasına rağmen söz konusu çalışmanın iktisadi açıdan ele alınması dolayısıyla evrensel niteliğinin baskın olmasından dolayıdır. Başka bir ifadeyle kökü İslam dininin temel kaynaklarına dayanan ve bununla birlikte somut olarak modern iktisadi düşünceye dahil olabilecek alternatif bir altyapı hedefleyen bu ilkeler, çalışmanın amacına en uygun ilkeler olarak seçilmiştir. Çalışma, sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

1. Literatür İncelemesi

19. yüzyıldan itibaren bölüşüme odaklanmaktan, optimal kaynak tahsisine ve son olarak istihdam, toplam talep ve fiyat istikrarı gibi makroekonomik politika kaygılarına kadar ekonomik analizinin amaçlarının zaman içindeki evrimini ele alan Choudhury (1983), Müslüman uluslar, ortak ulusal bilim ve teknoloji politikalarında yeni bir dönemin eşliğindeyken, sosyal değerler alanındaki ulusal önceliklerini net bir şekilde belirlemelerini ve bunları ekonomik kalkınma stratejileriyle sağlam bir şekilde ilişkilendirmelerini tavsiye etmiş ve bu ikisinin uyumlu bir şekilde harmanlanmasının Müslüman toplumların, sürekli, üretken ve anlamlı bir şekilde büyümesine yol açacağını savunmuştur. İslam iktisadının farklı tanımlarını tartıştığı makalesinde Zaman (1984), modern iktisadın tanımının evrensel olarak kabul edilmediğinden dolayı İslam iktisadını basitçe "İslami ilkelere sahip modern iktisat" olarak tanımlamanın sorunlu olduğu sonucuna varmış ve İslam ekonomisinin standart bir tanımının oluşturulmasının İslami ekonomik sistemin oluşturulmasında kritik bir görev göreceğini savunmuştur. Abbasi vd. (1989), İslami ekonomik sistemi, faiz ödemelerinin yasaklanması ve servet vergisi zorunluluğu gibi ilkeler de dahil olmak üzere, toplumsal refahı maddi kazançtan üstün tutan ve Allah'a itaati vurgulayan teolojik temellere dayanan teorik bir yapı olarak tanımlamaktadır. Tevhit, kardeşlik, çalışma, üretim ve adil dağıtım ilkeleri de dahil olmak üzere İslam iktisat teorisinin

altında yatan insani ilkeleri inceleyen Choudhury (1990), çalışmasında İslam ekonomisinde İslam hukuku tarafından belirlenen hedefler ve politikalar üzerinde uzlaşma yoluyla sosyal refahın maksimize edildiğini gösteren bir etik içsellik ilkesi oluşturmuştur. Haneef & Furqani (2009), İslam'ın etik ilkelerini oluşturmak için Kuran'da yer alan terim ve kavramların semantik analizini kullanan Toshihiko Izutsu'nun çalışmasının İslam ekonomisinin etik ilkelerinin belirlenmesine katkıda bulunabileceğini belirtmiş, halife (vekil) olarak insan kavramı hakkında ve İslam ekonomisinde ekonomi ve ekonomik karar alma süreçlerinin nasıl geliştirilmesi gerektiği konusunda önemli etik çıkarımlarda bulunmuşlardır. İbn Teymiyye'nin denge, adalet, şeriat, işbirliği, istişare ve tefeciliğin yasaklanmasını içeren ekonomik ilkelerini ele alan Duriana (2015), bu ilkeleri, halkı çeşitli sömürücü eylemlerden korumayı amaçlayan ahlaki bir üst olarak esasen adaletle dayanan ekonominin temeli olarak sınıflandırmıştır. İslami finans sisteminin geliştirilmesi için İslam ekonomisinin temel etik normlarının oluşturulmasının gerekli olduğunu savunan Asutay (2007), kapitalist üretim anlayışına karşı 1970'lerde alternatif sistem arayışına yanıt olarak ortaya çıkan İslam ekonomisinin etik temellere odaklanarak oluşturulan alternatif bir ekonomik sistem olduğunu iddia etmiştir. Zaman (2009), Batılı ekonomi teorileri ve kurumları ile ekonomik işlerin düzenlenmesine yönelik İslami yaklaşımları karşılaştırarak ilkeler, hedefler ve uygulamalardaki temel farklılıkları belirlemiştir. İslami ekonomi prensiplerinin iş birliğini, cömertliği ve insan davranışını matematiksel yasalara tabi olmak yerine iyi ve kötü arasında özgür bir seçim meselesi olarak gördüğünü ve İslami bir toplumda ekonomik faaliyetlerin çerçevesini çizdiğini hem servetin nasıl elde edilebileceğini hem de nasıl harcanabileceğini düzenlediğini ve adaletle odaklanarak toplumsal zarar pahasına sömürüyü veya bireysel karı yasakladığını vurgulamıştır. İslami ve Batılı ekonomik perspektiflerde etiğin rolünü karşılaştırdığı çalışmasında Chapra (2009), tüm toplumun ve ekonomik sistemin, bireyin ekonomik insandan, kardeşlik, sosyo-ekonomik adalet ve aile dayanışması taleplerine uygun yaşamaya istekli, ahlaki açıdan bilinçli bir insana dönüşmesini sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesinde yattığı sonucuna varmıştır. Kamali (2016), sürdürülebilir kalkınmada kamu yararı, denge, ölçülülük, tevhid, beşeri yardımlaşma ve adalet gibi İslam ekonomisinin ilkelerinin etkisini ana hatlarıyla ortaya koymuştur. Ekonomik kalkınma, sosyal adalet ve insan refahına giden yolları mümkün kılan İslami bir ekonomik çerçevenin temellerini atan çalışmasında ahlaki değerleri ve sosyal hedefleri ekonomik arayışlarla bütünleştiren İslam ekonomisinin ilk ilkelerini ana hatlarıyla ortaya koyan Maudoodi (2011), İslam ekonomisi için ahlaki değerlere dayanan ve sadece verimlilikten ziyade bireysel ve sosyal refaha odaklanan yeni bir paradigma önermiş ve verimlilik ve adaleti birbirine bağlı hedefler olarak bütünleştirmiş, servetin oluşturulması ve dağıtılmasının bireysel ve toplumsal refahı teşvik etmeye hizmet edeceğini belirtmiştir. Mohammad & Shahwan (2013), Makasid-ı Şeriat (dinin amaçları) ışığında İslam ekonomisi ve İslami bankacılığın amaçlarını eleştirel bir şekilde incelemişler, İslam ekonomisinin hedeflerinin Makasid-ı Şeriat ile uyumlu olmasına rağmen, İslam bankacılığının hedeflerinin sosyal temelli olmaktan çok kar odaklı olduğunu tespit etmişler ve İslam bankalarının hedeflerini İslam ekonomisi ve Makasid-ı Şeriat ile daha iyi uyumlaştırması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Baidhaw (2015), İslam ekonomisinde adaletin dağıtımına ilişkin doğal kaynakların adil dağıtımı, sosyal güvenliğin sağlanması için servetin yeniden dağıtımı ve devletin etik piyasadaki tamamlayıcı rolü olmak üzere üç ilkenin ana hatlarını oluşturmuştur. Risk paylaşımını, finansal katılımı, kalkınmayı ve adil paylaşımı teşvik eden İslam ekonomisi ve finansının düzenleyici ilkesi olduğunu belirten Mirakhor (2017), İslami ekonomik sistemi, belirsizliği azaltmak ve verimli çalışmayı sağlamak için davranış kurallarına ve açık kural uygulama mekanizmalarına sahip piyasa temelli bir sistem olarak tanımlamıştır. Serbest piyasa kurumunun hayati rolünü ve İslam ekonomisinde işleyişi için uygun ortamın oluşturulmasında devletin görevlerini tartışan Ersoy & Altundere (2017), üretim faktörlerinin sahiplerinin bir araya gelerek üretim sürecinin nasıl gerçekleştirileceğine dair özgür irade ve rızalarıyla sözlü veya yazılı bir anlaşma hazırlamalarına, ardından da maliyet ve faydaları paylaşarak çıktının adil bir şekilde nasıl paylaşılacağına karar vermelerini esas alan bir paradigma önerisinde bulunmuşlardır. Tiran (2023), İslam ekonomisinin temel ilkelerini ve çağdaş finans alanındaki uygulamalarını incelemiştir. İslam ekonomisinin, etik davranışı, adil servet dağılımını ve faiz, belirsizlik ve spekülasyonun yasaklanmasını vurgulayan ilkelerini ele almış ve İslami finansın İslami ekonomi ilkelerinin pratik uygulamaları olarak ortaya çıksa da İslam ekonomisinin, finansal istikrar, sürdürülebilir kalkınma ve sosyal refah gibi potansiyel faydalar sunmakla birlikte, standartlaştırılmış küresel düzenlemelerin eksikliği ve İslami finans hakkındaki yanlış anlamalar gibi zorluklarla da karşı karşıya olduğu sonucuna ulaşmıştır.

2. İslam Ekonomisinin Evrensel Temel İlkeleri

Temel ilkeleri sınırlandırmak mümkün olmasa da sınıflandırmak mümkündür. Ancak bunu yaparken hem İslam dininin hem de iktisat biliminin metodolojisini ihmal etmemek gerekecektir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde daha çok İslam dininin ilkelerine vurgu yapılmış olması ve iktisat alanının ihmal edilmesi önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Bunun tek istisnası İslami finans çalışmalarıdır. Bu çalışmalarda da genellikle yukarıdakinin tersi bir ihmalden şikayet edilmektedir (Ahmed, 2009, s. 29-30). Aşağıdaki sınıflandırmanın esas alınmasının nedenleri kısaca şu şekilde sıralanabilir:

- İlkelerin oluşturulmasında, yukarıda belirtildiği üzere evrensel niteliğinin baskın olması,

- Konu bütünlüğü bozulmadan detayların ana başlıklar altında toplanmış olması,
- Dini ve/veya ahlaki boyutun gerektiği kadar yer alması ve ilkelerin modern iktisat bilimi kaidelerinden ve güncel iktisadi gelişmelerden kopmadan ele alınması,
- Pozitif iktisat ile normatif iktisat dengesinin dikkatle korunması ve
- Değerleri (bazıları irrasyonel davranışlar olarak tanımlasa da) temel alan hane halkı için rasyonel davranış (Hassan vd., 2008, s. 30; Sugözü vd., 2023, s. 15) sınırlarının dışına çıkılmamış olmasındandır.

Evrensel temel ilkeler altı sınıf olarak tasarlanmıştır. İslam dininin iktisadi sistemi ilgilendiren emirleri ve yasakları, (evrensel olarak iktisadi kurallar) bu altı ilkenin altında toplanmıştır. İlkeler ile ilkelerin kapsadığı emir ve yasaklar bibliyometrik analizin anahtar kelimelerini oluşturmaktadır. Bir yandan ilkeler incelenirken diğer yandan hangi sıklıkta bu ilkelerin bugüne kadar yapılan çalışmaların konusu olduğu araştırılmaktadır.

2.1. Hakkın Üstün Tutulması ve Sosyal Adalet

Hak kavramı, en temel anlamıyla hukuk düzeni tarafından korunan bir kişinin irade yetkisiyle elde ettiği menfaati ifade eder. Bu bakımdan özgürlük, bireyi özne olarak belirlerken, hak, kişinin menfaatini diğerlerinin menfaatinden korumak için hukuk düzenini belirler (Gözler, 2019, s. 154). Erbakan (2010, s. 12-13), hakkın hangi nedenlerle ortaya çıktığını, doğru hak anlayışı ve yanlış hak anlayışı şeklinde ikiye ayırmaktadır. Doğuştan insanlara verilen haklar (insan hakları), rıza ile yapılan anlaşma ve mukavele sonucu ortaya çıkan hak, adalet gereği doğan haklar ve emekten dolayı elde edilen haklar doğru hak anlayışını, kuvvet, çokluk (ya da çoğunluk), imtiyaz ve çıkarılıktan dolayı elde edilen haklar ise yanlış hak anlayışını oluşturmaktadır.

İslam yanlış hak anlayışına batıl adını vermektedir. Kuran temel ekonomik ilkesini, “Ey iman edenler, karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, batıl (haksız ve meşru olmayan yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin (Kuran: Nisa/4: 29) şeklinde açıklamıştır. Erbakan, “hak olan 4 batıl olan 5’ten büyüktür” ifadesiyle rasyonelliğin liberal kapitalizmdeki gibi nicelik değil değerlerle de (Hassan vd., 2008, s. 30) belirlenebileceğine ve hakkın üstünlüğüne vurgu yapmaktadır. Davranışsal iktisat buna irrasyonel davranış dese de dini hassasiyete sahip Müslümanlar açısından rasyonel davranış kabul edilmelidir çünkü böyle bir seçim daha yüksek bir haz sağlayacaktır (Sugözü vd., 2023, s. 15). Hak batıl ayrımı, İslam ekonomisini, kaynağı ne olursa olsun her türlü menfaati rasyonel davranışlar olarak tanımlayan diğer iktisadi sistemlerden ayıran en temel karakteristiktir.

Toplum yaşamında ve hukuk düzeninde haklar, borçlar ve yükümlülükler arasında hassas bir ilişki vardır. Bir kişiye tanınan hukuki hak, başka bir kişi için hukuki bir yükümlülük oluşturur. Her bireyin sahip olduğu haklar, diğer bireylerin de aynı haklara sahip olduğunu ifade eder ve haklar açısından insanlar arasında ayrıcalık yapılamaz (Güngör, 1997, s. 27). Ekonomi ile hukuk, insanlık tarihi boyunca var olan ve günümüzde varlığını güçlü şekilde gösteren önemli iki kavramdır (Ünlü ve Bozkuş, 2021, s. 17). Kavramsal olarak incelendiğinde; hukuk, toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasalar bütünü (TDK, 2021), ekonomi ise bireylerin yaşayabilmek için üretme, ürettiklerini paylaşma şekillerinin ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerin bütünü olarak tanımlanmaktadır (Demirtaş, 2010, s. 243). Hukuk ve ekonomi, toplumsal düzenin sağlanmasına ve toplumun varlığını sürdürebilmesine katkı sağlayan, birbirini güçlendiren önemli kavramlardır (Türkbağ, 2003, s. 59).

Öte yandan İslam ekonomisinin metodolojisi, temel bileşen olarak İlahi Kanun’u vurgulayan Kur’an değer sistemi ve tevhid epistemolojisi dayanır (Rafikov ve Akhmetova, 2020, s. 13). İslam’ın ahlak sisteminin eşitlik anlayışı, her bireyin Allah ile arasındaki ilişkiyi temsil eden doğal eşitlikle kendini gösterir. Tevhid, bu ekonomik sistemin vazgeçilmez bir unsuru olarak, her bireyin bütünü bir parçası olarak görülmesi sayesinde hareket özgürlüğü sağlar (Nagvi, 1994, s. 26). Ayrıca “Allah nezdinde en üstün olanınız, en çok takva sahibi olanınızdır.” (Kuran: Hucurat/49: 13) ayetinden anlaşıldığı üzere insanların Allah katında üstünlüğü maddi özelliklerinde değil manevi özelliklerindedir. Bundan dolayı doğuştan gelen haklar anlamında bir bireyin başka bir bireye üstünlüğü söz konusu değildir. Ancak anlaşmalar, adalet ve emek dolayısıyla sonradan elde edilen haklar dolayısıyla insanlar arasında mutlak bir eşitlik olması mümkün değildir. Ancak bu farklılıklar insanlar arasında sınıfsal bir ayrım ortaya çıkarmaz.

Sosyal adalet kavramı, pozitif hukuk açısından yasalar karşısında herkesin eşitliği ilkesine dayanır. Sosyolojik olarak, üretim sürecinde ve sonrasında elde edilen kaynakların geniş bir topluma dağıtılmasını ve sosyal sınıflar arasındaki büyük farklılıkların önlenmesini gerektirir. Ekonomi ve politika ile de sıkı bir ilişki içindedir (Topakkaya, 2009, s. 2). Kuran’da ve İslam peygamberinin fiil ve sözlerini aktaran hadislerde, toplumsal adaleti sağlayacak ilkeler yer almaktadır (Kuran: Mâide/5: 89; Hacc/22: 28,36; İnsan/76: 8; Beled/90:14). Böylelikle, bazı insanların diğer insanlara üstünlük sağlayıp ayrıcalıklı konuma

gelmesine karşı çıkmış ve sınıf ayrımının oluşmasına izin verilmemesi amaçlanmıştır (Tabakoğlu 2010, 26). Kur'an, insanların çabalarının farklı olduğunu belirterek iş bölümü ve uzmanlaşma sonucunda bazı tabakaların oluşabileceğini kabul eder. Ancak, bu tabakalaşmanın statü açısından bir üstünlük değil, iş bölümü ve uzmanlaşmanın doğal bir sonucu olduğunu vurgular (Gül, 2014, s. 84-85). Bunun karşılığı yalnızca adil bir gelirdir.

Sosyal adalet ilkesi, toplumda nispi eşitlik ve adaleti savunur. Kapitalist sistemde özgürlük ilkesi, sosyalist sistemde ise eşitlik ilkesi temel alınırken, İslam ekonomisinde adalet ilkesi temel alınmıştır (Kozak, 1999:243). Nitekim bu durum Kur'an da "Allah rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar rızıklarını ellerinin altındakilere vermezler ki rızıkta hep eşit olsunlar..." (Kuran: Nahl/16: 71), ayetinde İslam ekonomisinde toplumda kazanç farklılıklarının ortaya çıkabileceği vurgulanmaktadır. Bunun nedeni, İslam ekonomisinin insan emeğini esas alan bir yapı üzerine kurulmuş olmasıdır. Nitekim faiz gibi emeğin içerisinde yer almayan kazançları İslam yasaklamaktadır. Kamu refahı, İslami bakış açısına göre, belli bir sınıfın değil bütün bir halkın yaşama düzeyini yükseltmekle gerçekleştirilir (Sili ve Akten Çürük, 2013, s. 8). Dolayısıyla, İslami iktisat düzeninde ekonomik adalet, her insan için farklı miktarlarda belirlenmiş olan rızığın ilgili insanlara ulaştırılması ile sınırlandırılmakta ve ekonomik olarak da "hak etme" ekseninde belirlenmiş nispi bir eşitlik tanımlanmaktadır (Rahim ve Belal, 2006, s. 6).

Kur'an'ın toplumda dengeli bir yaşamın sağlanması ve iş bölümünün sürdürülebilir olmasına da şu ayetle değinilmiştir: "...dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için (çeşitli alanlarda) kimini kimine derece derece üstün kıldık..." (Kuran: Zuhuruf/43:32). Derece derece üstün kılınması farklı gelir gurupları arasındaki çatışmayı körüklemeye çalışmaz çünkü İslam ekonomisi yoksulluğu ortadan kaldırmayı hedeflediği için yoksulluk ortadan kalkıncaya kadar zenginler yoksullara zekât vermekle yükümlüdürler, sadaka ve karzı hasen (faizsiz borç) vermeleri de tavsiye edilmektedir. Böylece hızlı bir şekilde mutlak eşitliğe yakın bir adil gelir dağılımı hedeflenir. Bununla birlikte İslam'da zekâtı verilen ve kaynağı meşru olan kazancın miktarına sınırlama getirilmez, varlıklarına el konulmaz. Böylece bir kişi bir menkul veya gayrimenkul üzerinde hak sahibi ise o kişi (hak sahibi olduğu konuda) diğerlerine karşı üstündür. Yüksek gelir, servet, çokluk, imtiyaz veya güç sahibi olmak hak sahibi olmak için yeterli olmadığından dolayı farklı sınıflar ortaya çıkmayacaktır.

2.2. Adil Bir Ekonomik Sistem ve Adil Gelir Dağılımı

İslam'da adalet ilkesi, doğrudan Allah'ın varlığında mevcuttur. Allah'ın yaratıcı sıfatlarından biri olan "el-Adl", Allah'ın mutlak adaletli olduğu, her yaptığına adil olduğu ve hakkaniyetle hükmettiği anlamına gelir. Ayrıca peygamberler de adaletle hükmetmekle sorumludurlar. "Onlara elçileri geldiği zaman, aralarında adaletle hüküm verilir ve onlar zulme uğratılmazlar" (Kuran: Yunus/10: 47). Son olarak ise Yaratıcı bu ilkenin sorumluluğunu insanlar üzerine de yüklemiştir. "Adaletli olun, bu, takvaya daha uygundur. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır." (Kuran: Maide/5: 8). Dünyada adaletin sağlanması İslam'ın yanı sıra tüm dinlerin ortak amacı olarak kabul edilmiştir (Aslan ve Koçal, 2016, s. 29).

İslam kaynaklarında adil paylaşım ve toplumsal dayanışma, ekonominin başlıca ilkelerindedir. Kur'an ve hadislerde maddi varlıkların paylaşımı farz olarak belirlenmiş, müminler için kesin bir ilke ve dini bir sorumluluktur. Zekât, sadaka, fitre, kurban, kefaretlar, nafaka ve miras gibi uygulamalar bu bölüşüm yöntemlerine örnektir (Yeniçeri, 2013, s. 21). Bu yöntemlerin mali-ekonomik ibadet biçimi olarak belirlenip ilahi güvence altına alınması, bu görevleri kişisel tercih alanından çıkararak kamu hukuku kapsamına sokar. Bu açıdan, İslam inanç kaynaklarının öngördüğü bölüşüm modeli, gelirin yeniden dağıtılması olarak tanımlanabilir (Aslan, Koçal, 2016, s. 31). Bu araçlar, servet ve sermayenin varlıklı insanlardan toplumun yoksul kesimlerine doğru akmasını sağlayan araçlardır. Böylece, "ta ki, içinizdeki zenginler arasında elden ele dolaşan bir servet haline gelmesin" (Kuran: Haşr/59: 7) ayetinin işaret ettiği gibi tekelcilik ve karaborsacılık yoluyla servetin zenginlerin elinde toplanmasının önüne geçilmektedir (El-Osmani, 2019, s. 125).

İnsan deneyimi, mülkiyetin büyük ölçüde tek bir kişinin veya bir gurubun elinde toplanmasının, dünya çapındaki ekonomik faaliyetlerde daima aşırılığa ve baskıya sebebiyet verdiğini göstermiştir. Bu durum, sadece toplumsal düzenin dengesini bozmakla kalmamış, bununla beraber bazı insanların diğerlerine karşı haksız muamelelerde bulunmalarına ve saldırganlıklarına sebep olmuştur (Çolak, 2003, s. 41). Bugün dünya ekonomisinde büyük bir gelir eşitsizliği bulunmaktadır. Sadece birkaç insanın sahip olduğu servet, milyarlarca insanın toplam gelirine denk gelmektedir. Batı'nın tarihi kolonileşme ve sömürüleri bu eşitsizlikleri derinleştirmiştir (Güler, 2001, s. 41).

Dolayısıyla, ekonomik faaliyetler yürütülürken adil olmak, sadece bir erdem değil, aynı zamanda dini bir sorumluluktur. Bu bağlamda, ticaretin meşruiyet sınırları da adalet ilkesi tarafından belirlenir (Arslan, 2001, s. 11). İslam dini bu sorumluluğu insana yüklemekle birlikte denetim mekanizmasını da çalıştırmaktadır. İslam tarihindeki Hisbe teşkilatı piyasadaki aksaklıkların giderilmesi ve ticaretin adil işleme için kurulmuş bir teşkilattir. Muhtesip, o dönemde tüm ekonomik işleyişten sorumlu kişidir (Sarı, 2020, s. 279). Muhtesip, piyasanın doğru ve adil işleme sağlama, hileli işleri denetlemek, aldatıcı

uygulamaları ve karaborsacılığı önlemekle sorumludur. Böylece taraflar, zarar görmeden ve haksızlığa uğramadan serbestçe sözleşme yapabilirler (İbn Teymiyye, 2001, s. 34).

Gelir dağılımında adaletsizliğe neden olan en önemli iktisadi araçlardan birisi İslam ekonomisinde çok açık bir şekilde yasaklanan faizdir. Yüksek faiz ödemesi, halktan sermaye sahiplerine gelir transferi oluşturan bir dengesizliğe neden olmaktadır (Sugözü vd., 2017, s. 193,248). İslam ekonomisinin yasakladığı faiz, antik uygarlıklardan, antik dönem filozoflarına ve (kendi aralarında olmak üzere) Yahudi inanışından Orta çağ Hristiyan düşüncesine kadar bütün dönemlerde ve bütün semavi dinlerde ya çok kötü görülmüş ya da kesin ifadelerle yasaklanmıştır. İslam dininde faizi terk etmeyenler Allah'a ve peygamberine savaş açmakla tehdit edilmektedir. "Ey iman edenler, Allah'tan korkup sakının ve eğer inanmışsanız, faizden artakalanı bırakın. Şayet böyle yapmazsanız, Allah'a ve Resulüne karşı savaş açtığınızı bilin (Böylece) Ne zulmetmiş (adaletsizlik yapmış) olursunuz ne de zulme uğratılmış olursunuz." (Kuran: Bakara/2: 278-279). Ayrıca İslam Peygamberi, faiz alana, verene, şahitlik edene ve bu işlemi yazana lanet etmiştir (Hadis: Müslim, Musakat: 106). İslam düşünürlerinden para ve faiz teorisinin temelini atan İmam Gazali, ekonomide adalet ilkesine vurgu yaparak, faizin adaletsizliğe neden olduğunu ve bir tür zulüm olduğunu ifade etmiştir (İslahi, 2001, s. 8; Nurlinda, 2023, s. 26; Gazali, 1993, s. IV-83; Ersoy, 2008, s. 133).

Gelirin adil bir şekilde dağıtılmasının, İslam ekonomisinin temel ilkelerinden biri olması dolayısıyla üretim faktörleri arasındaki bölüşüm de adil olmalıdır. Bütün üretim faktörlerinin hak ettiği payı alması, toplumsal uyumu sağlayacaktır (Küçük, 2017, s. 8). Liberal kapitalist iktisadi sistemde emek faktörü ücret, sermaye faktörü faiz, doğal kaynaklar rant (kira) ve girişimci kar olarak üretim gelirlerinden paylarını almaktadırlar. Oysa İslam ekonomisinde sermaye faktörünün faiz alması söz konusu değildir çünkü ya öz kaynaklarla ya da ortaklık sistemi ile sermaye gereksinimi karşılanacak ve kazançtan bir pay alacaklardır ki buna kar payı denmektedir. Oysa liberal kapitalist iktisadi sistemde sermaye banka kredileri ile karşılandığından dolayı üretici kazansa da kazanmasa da faiz ödemek zorunda olduğundan dolayı adaletsiz bir düzen ortaya çıkmaktadır. Böylece canlanma dönemlerinde de üreticilerin küçüldüğü ya da zarar ettiği daralma dönemlerinde de finans sektörü kar etmekte ve bu durum adaletsizliği daha da derinleştirmektedir.

Vergi yükü ile gelir dağılımı arasında da önemli bir ilişki mevcuttur. Adil paylaşımın önündeki en önemli engellerden birisi dolaylı vergilerdir. Dolaylı vergilerin payındaki artış vergi yükü dağılımını dar ve sabit gelirliler aleyhine bozmaktadır (Sugözü, 2010, s. 25,168). Bunun en önemli nedeni dolaylı vergilerin kişilerin gelir seviyelerine bakılmaksızın eşit olarak alınmasıdır. Bundan dolayı oran olarak yoksuldan çok, zenginden az vergi alınmaktadır. İbn Haldun, modern maliyenin tasnif ettiği biçimiyle, dolaylı ve dolaysız vergiler ayrımını günümüz maliyet literatüründeki ifadelerle kullanmamış olsa da bu ayrımı fark etmiştir (Alrefai and Brun, 1994:78). Ona göre dolaylı vergiler, devletin çeşitli vergi türleri ve tarifeleriyle pazarlarda yapılan alışverişlerden, mallardan veya ithalat üzerinden aldığı vergilerdir (Kendir, 2019, s. 249). Mukaddime'de İbn Haldun, doğrudan iktibas ettiği bir mektup üzerinden optimal bir vergilemenin özellikleri için adalet, hakkaniyet, eşitlik ve umumilik kriterlerini sıralamıştır (İbn Haldun, 2019, 578). Liberal Kapitalist iktisadi düşüncenin öncüsü kabul edilen A. Smith de benzer şekilde vergilemede adalet, belirlilik, uygunluk ve iktisadilik kriterlerine vurgu yapmaktadır (Smith, 2022, s. 926).

Ekonomide adaletsizliğin en önemli göstergelerden bir diğeri işsizliktir. Bundan dolayı İslam ekonomisinde en önemli iktisadi hedeflerinden biri, iş arayan ve çalışmaya muhtaç olanlar için yeteneklerine göre istihdam oluşturmaktır (Çapra, 1993, s. 21). İstihdam bir yandan ekonomik adaletsizliği ortadan kaldırmaya yardım ederken diğer yandan iktisadi büyümeye destek olarak refah artışını sağlamaktadır. Tersine işsizlik bir yandan yoksulluğu artıracak diğer yandan sosyal ve psikolojik problemlere yol açacaktır. İşsizlik ve yoksulluğun yol açtığı sosyal sorunlardan en önemlisi suç miktarının artmasıdır. Bundan dolayı adalet ilkesi gereği İslam ekonomisinde arızı veya geçici nedenlerden kaynaklanan işsizlik hariç işsizliğin yeri yoktur.

2.3. Emeğin Kutsallığı ve Emek Sermaye İlişkisinde Denge

Çalışma, dar anlamda insanın hayatını sürdürebilmesi için geçimini sağladığı işle uğraşması olarak tanımlanırken, geniş anlamda ise insanın kendi yaşamı başta olmak üzere toplum yararına gösterdiği her türlü çaba ve emek olarak değerlendirilir (Uysal, 2018, s. 3). Daha kısa bir ifadeyle çalışma, emek ve sermaye sahibinin birlikte gerçekleştirdiği ekonomik üretim faaliyetidir (Dikkaya vd., 2018; 1567). Kuran'da amel, fiil, kesb gibi kelimelerle ifade edilen emek kavramı, çalışma, yapma, kazanma, çaba gösterme olarak anlaşılmaktadır. İslam'ın temel kaynakları olan Kuran'da ve Peygamber'in uygulamalarında emek faktörünü kullanarak çalışmanın, cinsiyet farkı gözetmeksizin tüm insanlar için bir hak olduğu belirtilmektedir.

İslam perspektifinde çalışma, bir ibadet olarak görülür ve kişinin kendi emeğiyle geçimini sağlaması, başkalarına yük olmaktan daha hayırlı kabul edilir (Tabakoğlu, 2010, s. 23). İslam Peygamberi, "hiçbir fert elinin emeği ile kazandığından daha hayırlı bir yemek yememiştir. Allah'ın peygamberi Davud da el emeği ile kazandığını yerdi" (Hadis: Buhârî, Buyu: 15) ifadesiyle emeğin önemine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda İslam iktisadi, iş gücü ve istihdam konularını, ana akım iktisattaki gibi bireysel olarak ve gelir açısından değerlendirmekten öteye geçerek, geliri olup da hiçbir iş yapmayan bir kişiyi makul görmemektedir.

Çalışma ibadet olarak değerlendirildiği için, bazı meşru sebepler dışında herkesin iş gücüne katılması ve çalışması teşvik edilmektedir (Zaim, 2010, s. 42-44).

Eşyanın faydalı hale getirilmesi insan emeğiyle gerçekleşir ve bu emek, mal ve servet sahibi olma hakkının temelini oluşturur. Adam Smith, "dünyada oluşan servet emeğin ürünüdür" diyerek, ekonominin temelinde emeğin olduğunu vurgulamıştır (Ersoy, 2010, s. 49). Takva (dindarlık), ekonomik üretkenliğin olumlu bir işlevi olarak kabul edilir. Bir kişi ne kadar dindarsa, özellikle ekonomi ve maneviyat arasındaki dengeyi sağlama gerekliliği göz önünde bulundurulduğunda, o kadar üretken olmalıdır (Alam ve Rizvi, 2017, s. 2). Kur'an'da, "ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın emeğini zayi etmeyeceğim" (Kuran: Âli İmran/3: 195) denilmektedir.

İbn Haldun, on dördüncü yüzyılda iş bölümü, emek-değer teorisi, arz ve talep mekanizması, kamu harcamaları, vergiler, nüfus ve iklim gibi konularda sistematik görüşler sunmuştur. Arz ve talep yasası çerçevesinde piyasada fiyatların belirlendiğini belirtmiş, talepteki değişikliklerin ekonomik sonuçlarının yanı sıra sosyal sonuçlarına da dikkat çekmiştir (Özaydın vd., 2021, s. 37). Celaleddin Davani (1426-1502), ihtiyaçların karşılanmasında iş birliği ve iş bölümünün önemini vurgulamıştır. Üretim süreçlerinin bir mal elde etmek için uzun ve karmaşık olduğunu belirtmiş ve bu süreçte farklı türde girdilerin kullanılmasını gerektirdiğini ifade etmiştir. Bu nedenle, toplumsal ve ekonomik yapıların gelişimi için iş birliğinin hayati önem taşıdığını savunmuştur. Davani'ye göre, bireyler sadece bir mesleği benimsemeli ve o alanda uzmanlaşmaya çalışmalıdır (Azid vd., 2021, s. 286).

İslam inancında ve hukukunda, işçi-işveren ilişkileri ve emek-sermaye ilişkileri, çıkar çatışmaları yerine kardeşlik ilkesi üzerine kuruludur. Bu ilke, ilahi iradenin güvencesi ve yaptırımını altında, karşılıklı tamamlayıcı bir bütünlük içinde değerlendirilir. Her iki taraf da birbirlerine ve Allah'a karşı sorumluluklarını kabul ederler (Akcan, 2008, s. 7).

2.4. Ahlaki Sorumluluk ve Dayanışma

İnsan davranışlarını etkileyen unsurlardan biri ahlaktır. Ahlakın şekillenmesinde kültür ve din önemli bir rol oynar. Din, ahlak kuralları belirleyerek insan davranışlarına etki eder ve bu etki ekonomide önemlidir. Bazı ekonomistler ahlaki insanların özgürlüğünü kısıtlayan bir engel olarak görüp göz ardı etse de ahlakın insan davranışları üzerindeki etkisi büyük ve önemlidir (Eren, 2013, s. 370). Şeriatın beş maksadı olan dini koruma, nefsi koruma, akli koruma, nesli koruma ve malı koruma, ekonomik kurumlarda oluşturulacak ve içselleştirilecek ahlaki ilkeleri belirler (Baidhaw, 2015, s. 263-4). İslam hukukunda geçen bu beş maksat, aslında evrensel bir ilke olup Müslüman olan ya da olmayan her bir insan geçerlidir. Çünkü İslam, "dinde zorlama yoktur" (Kuran, Bakara/2: 256) ilkesini kabul eder. Bundan dolayı dünya üzerindeki her bireyin kendi dinini, kendi nefsinin, kendi aklını, kendi neslini ve kendi malını koruma hakkı vardır. Bunlar en temel insan haklarıdır.

İslâm ekonomisinde tasavvur edilen insan, yalnızca kendi çıkarlarını değil, çevresinin ve tüm insanlığın yararını gözeterek "Müslüman insan" modelidir. İslâm ekonomisi, ekonomi alanında da Allah'ın emirlerine uygun olarak ahlaki değerleri ön planda tutar ve pozitif bilimlere dışlamaz (Zaim, 2010, s. 20). Bu anlamda homo ekonomikus modelinden ayrılır. İslam alemi için Müslüman insan modeli, bütün insanlık için örnek bir model olarak "ahlaklı insan" modeline dönüşür. İslâm'a göre, evrendeki tüm varlıkları yaratan ve onları rızıklandıran tek otorite Allah'tır, insan ise O'nun yeryüzündeki temsilcisidir. Allah, halifelik görevinin nasıl yerine getirileceğini peygamberleri vasıtasıyla insanlara bildirmiştir. Bu nedenle, İslâm ekonomisinin birinci ve en önemli prensibi, insanın ekonomik davranışlarının her açıdan Allah ve Resulü tarafından belirlenen ilkelere uygun olmasıdır (Khan, 2017, s. 20-1). Hz. Peygamber (sav)'.in Medine'ye hicret ettiğinde Ensar ile Muhacir arasında gerçekleştirdiği kardeşlik akdi de böyle bir uygulamanın dikkat çeken örneklerindedir. Bu sayede Ensar, evsiz barksız ve işsiz kalan Muhacirlerle her şeyini paylaşarak mükemmel bir dayanışma örneği sergilemişlerdir (Berki ve Keskioglu, 2015, s. 201). Bu prensip, sorumluluğun gönüllü olmasını ifade etse de Tevhit ilkesine dayanan toplumsal sorumluluk için bazı ortak yükümlülükler tanımlanmalıdır. Naqvi, insanın tanrıya, kendine ve topluma karşı sorumluluğunu, bireyin kişisel ayırt edici özellikleri ve etik ilkeleriyle entegre bir parça olarak ifade eder (Naqvi, 1997, s. 33). Tevhidi metodolojik dünya görüşünde, ahlak ve etik insanın içsel eğilimlerine doğuştan yerleştirilmiştir, dışsal dayatmalarla belirlenmez, örneğin hükümet veya devletin polisi gibi maliyetli etkenlerle yönlendirilmez (Choudhury, 2018, s. 273). İslamiyet, insanların İslami ilkelere uygun olarak ekonomik faaliyetlere katılma hakkını tanıyarak, faydalı ticaret için kurallar belirler. Bu kurallar benimsendiğinde, piyasadaki sorunlar kendiliğinden azalır. İslam'da ekonomi, ahlaki değerlerle yakından ilişkilidir ve bu değerler bireyin yücelmesine katkı sağlar. Ancak bu değerler göz ardı edilirse, piyasadaki rüşvet, yolsuzluk, haksız kazanç gibi olumsuzlukları yalnızca yasal tedbirlerle önlemek mümkün olmaz (Akar, 2003, s. 65).

Kalkınmanın sadece maddi bir süreç olmadığını ve dinin öngördüğü sosyal hedeflere yönelik kişisel bir yolculuk olduğunu anlamak için kusursuz bir davranış kazandırmak çok önemlidir (Frederic, 2018, s. 21). Modern ekonomide, özellikle neoklasik ekonominin baskın paradigması içinde, ekonomistlerin etik ile ekonomiyi yeniden entegre etme çabaları artmaktadır. Ancak,

modern ekonomi, etik değerleri tercih veya kısıtlama olarak ekonomiye entegre etme çabasında, vahyi otantik bir değer kaynağı olarak kabul etmeden kendi akıl ve rasyonalite kavramlarına dayanır. Bu nedenle, İslami bakış açısından, bu etik ilkeler ve yaklaşımlar, insan etiği gerçekliğiyle ilahi etik bağlamında bağlantılı olmadıkları için eksik kalmaktadır. Öte yandan, İslam ekonomisi, değerlerin seçimi ve uygulanmasında akıl ile vahyi birleştirir (Haneef ve Furqani, 2009, s. 192).

İslam'da ticaret, meşru gelir elde etmenin bir yoludur. Kuran'da, Allah, ticareti helal kılmış ve Cuma namazından sonra insanların rızıklarını kazanmak için yeryüzüne dağılmalarını istemiştir (Kuran: Cuma/62: 110-1). İslam, ayırt etmeden iç ve dış ticareti destekler (Kuran: Müzzemmil/73:20; Fatır/ 35:12; Rum/30:46). Haccın amaçları arasında "dünyevi ve uhrevi faydaları elde etmek" de yer alır (Kuran: Hacc/22: 28). Hac sırasında ticaret yapmanın ibadetin samimiyetiyle çelişeceğini düşünenlere, "Rabbinizden rızık istemenizde bir sakınca yoktur" (Kuran: Bakara/2: 198) diyerek yanıt verir. Ayrıca, ticaret erbabına, işlerini yürütürken Allah'ı anmak, namaz kılmak ve zekat vermek gibi dini ve toplumsal sorumluluklarını ihmal etmemeleri gerektiği mesajını iletir (Kuran: Nisa/4: 29). Ticaretin karşılıklı rıza ile yapıldığında meşru ve helal olduğunu belirten İslam, insanların birbirlerinin mallarını haksız yollarla gasp etmekten men eder (Kuran: Nur/24: 37).

Ölçme ve tartma konusunda doğru ve dürüst olmak, hile yapmamak, eksik ölçü ve tartı kullanmamaktan kaçınmak, Kuran'da sıkça vurgulanmaktadır. Toplumların birlikteliğini devam ettirebilmesi birbirlerine olan güvene bağlıdır. Bu güveni tesis ederken en önde gelen davranışlardan biri toplum arasında mal güvenliğinin sağlanmasıdır. İşte bunun için insanlar mal değişimindeki güveni sağlamak için ölçüyü ve tartıyı geliştirmişlerdir. Ticaret ahlakında ölçü ve tartıya dikkat etmek önemlidir (Kabakçılı, 2021, s. 114). Kuran'da, Allah, Şuayb peygamber vasıtasıyla Medyen halkını ölçü ve tartıda hile yapmamaları konusunda defalarca ikaz etmiş, buna uymayan Medyen halkını şiddetli azabıyla helak etmiştir (Kuran: Hud/11: 84-95). Ayrıca ölçü konusunda Kuran çok defa uyarılarda bulunmuştur. "...Ölçüyü ve tartıyı adalette ve tam yapın..." (Kuran: Enam/6: 152). "Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu daha hayırlı, sonuç bakımından daha güzeldir" (Kuran: İsrâ/17:35).

İbn Teymiyye, şer'i yönetim altında ekonomik girişimlerin ve özel mülkiyet özgürlüğünün halkın refahına katkı sağlayacağı bir toplum modellemiştir. Adaletin ticari ilişkilerde temel olduğunu ve tarafların rızasıyla bu adaletin sağlanabileceğini vurgulamıştır. Şeriat prensiplerine göre, kandırma, zorlama veya bilgi eksikliğinden faydalanma gibi fırsatçılık durumları kabul edilemez. Mal stoklama gibi fiyatları yükseltmeye yönelik uygulamalar da adil fiyatların sağlanması için engellenmelidir (Sıddıqi, 2017, s. 81). İhtikâr, sözlükte "hakkını yemek, kötü davranmak, kıtlaştırmak, tedavül den çekmek, istiflemek, tekeline almak" gibi anlamlara gelmektedir. İstılâhî olarak ise şehirlerde, yiyecek maddelerini satın alıp satmayı stok etmek sureti ile yapılan ve halka zarar veren bir uygulamadır (Kallek, 2000; ihtikar mad.). İslam Peygamberi ihtikârî zulüm olarak değerlendirmiştir. Halifeler Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali ihtikara müsaade etmemişler ve bizzat kendileri veyahut "Hisbe teşkilatı" vasıtasıyla etkin tedbirler almışlardır. Çünkü toplumun temel ihtiyacı olan maddelerin haksız kazanç elde etmek için stoklanması yapılmaktadır ki bu uygulama yasaklanmıştır (Şen, 2023, s. 25). Mecelle'de "Bilâ sebeb-i meşru birinin malını bir kimsenin ahzıylemesi câiz olmaz." (Mecelle, md. 97) maddesi ile de temellendirilmiştir.

2.5. İsrâf ve Cimrilikten Kaçınma

İsrâf, genel olarak inanç, söz ve davranışta dinin, akıl veya örfün uygun gördüğü ölçülerin dışına çıkmayı, özellikle mal veya imkanları meşru olmayan amaçlar için saçıp savurmayı ifade eder (Kallek, 2001). Cimrilik ise para tutumluluğunda aşırılık, yiyip içmeden kesecek derecede biriktirme hırsı, tasarruf ve tutumlulukta aşırıya kaçma, sahip olduklarının çok azını harcama tutumu olarak tanımlanmaktadır (İrk, 2023, s. 110). Hem maddi hem de manevi olarak bireysel ve toplumsal hayattaki her türlü dengesizliği ifade eden israfı İslam olumsuz bir yaklaşımla bakmış, zararlarını vurgulayarak ve eleştirerek ondan uzak durmayı öğretmiştir. Aynı zamanda, bu sorunlara çözüm sunacak özel bir reçete de vermiştir. İktisada ise olumlu bir yaklaşımla yaklaşmış, onu övüp faydalarını göstererek eğitimi vermiş ve onu benimsemeyi teşvik etmiştir (Kayhan, 2006, s. 153). Ekonomi kelimesinin Arapçadaki karşılığı olan ve Türkçede de kullanılan iktisat sözcüğü, Kamus-ı Türki'de (اقتصاد) İktisad, "itidal üzere hareket, had vasatı ye riayet, tasarruf idare" ifadeleriyle ölçülü olma, orta yolu tutma, belli sınırlara içerisinde davranış gösterme, tasarruf ve yetinme manalarına gelmektedir (Sami, 1901, s. 141). Bu kelimenin anlamı daha sonra genişlemiş ve "ilm el-iktisad" terimi ile ifade edilmiştir (Majid, 2016:254). Böylece israf ve cimrilikten kaçınma ilkesi bizzat iktisat kelimesinin kendisi olup İslam ekonomisinin evrensel temel ilkeleri arasında yer alır. Khan (2015, s. 32), İslam iktisadındaki maksadın, arzulanmış isteklerin karşılanması yerine gerçek ihtiyaçların tatmin edilmesi gerektiği analitik çerçevesini öne sürmüştür. İsrâf kavramı irdelendiğinde, çok yönlü bir kavram olduğu ve iktisat biliminin temel konuları ile yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu kavram ekonomik faaliyetlerin her aşamasında ortaya çıkabilmektedir. Bu bakımdan bir ekonomi terimi olarak kavramı tüketim israfı, üretim israfı ve kurumsal israf olarak türlerine ayırmak yerinde olacaktır (Çalışkan, Hatırlı, 2023, s. 55).

İslam, belli sınırlar arasında davranmayı teşvik eder ve israfı ve aşırı tüketimi yasaklar. İslam'ın sürdürülebilirliğe yaklaşımı, kainattaki her şeyin birbirine bağlı olduğunun bütünsel bir anlayışına ve insanların çevrenin koruyucusu olarak hareket etme sorumluluğunu tanınmasına dayanır. Kuran ve hadisler, çevrenin korunmasının ve kaynaklarının sürdürülebilir şekilde kullanılmasının önemini vurgular (Yılmaz vd., 2023, s. 527). Nitekim Kur'an'da bu durum şu şekilde ifade edilmektedir: "Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez" (Kuran: Araf/7: 31). Kuran, israfı yasakladığı gibi cimriliği de yasaklamıştır. "Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın" (Kuran: İsra/17: 29). Ölçülülük ilkesinin bir diğer yönünde ise ticaretle uğraşanlar bulunmaktadır. "Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu. Ölçüde haddi aşmayın. Tartıyı adaletle yapın, teraziyi eksik tutmayın" (Kuran: Rahman/55: 7-9).

Postmodern dönemde tüketim olgusu, fiziksel nesnelere yerini imajların ve markaların tüketimine bırakmıştır. Tüketici alışveriş ve tüketim olgusunu bir süreç olarak algılamakta ve bu süreç içerisinde aktif olarak bulunmak ve bundan haz almak, eğlenmek istemektedir (Şahin, 2007, s. 365). Dünyamızı uzun süredir adeta esir alan sonsuz mal hırsının, abartılı reklamların, gereksiz teşviklerin, aldatmanın, yolsuzluğun, rüşvetin, cimriliğin ve muhtaçlara karşı duyarsızlık gibi ekonomik kötülüklerin temelinde bu sorun yatmaktadır (Gül, 2009, s. 60). Mutedil tüketim, ihtiyaçları makul düzeyde tutmaktır, gelir-gider dengesini gözetmektir, yapay ihtiyaç türetmemektir. Zira gelir-gider dengesinin tutturulamaması iktisadi buhranların sebeplerindedir. Bununla birlikte, araştırma-geliştirme faaliyetleri, kalite, sağlamlık vb. durumlar için yapılan harcamalar israf kategorisine girmez. Ayetlerde bir yandan israf, diğer yandan da cimrilik yasaklanmak suretiyle, çift yönlü bir strateji izlenerek, tüketim hususunda orta yol dile getirilir (Özkazanç, 1990, s. 90). "Onlar Allah'ın seçkin kulları, harcadıkları zaman ne israf ederler, ne de cimrilik ederler, harcamaları bu ikisi arasında dengeli olur" (Kuran: Furkân/25: 67). Tüketiciler, gereksinim duydukları halde bütçelerine uygun şekilde tüketimden vazgeçmemeli, ancak israf yapmaktan da kaçınmalıdır. Ekonomide asıl hedef, üretilen mal ve hizmetlerin ne eksik ne de fazla olmaması, arz ve talebin tam anlamıyla dengede olmasıdır (Kara, 2020, s. 30). İslam peygamberi, "Allah, verdiği nimetin, kulunun üzerinde görülmesinden hoşnutluk duyar" (Hadis: Tirmizi, Edeb, 54, V, 124) ifadesiyle cimrilikten kaçınmayı, "Akmakta olan bir nehirden abdest alsan bile israf etme" (Hadis: İbn Mace, Taharet, 48) ifadesiyle israftan kaçınmayı öğütlemektedir. Yani Allah, insanın elinde imkanların bulunması durumunda bu imkanları kullanmayı, güzel ve temiz giyinmeyi, güzel ve temiz olandan yemeyi, içmeyi kısaca ihtiyaçlarını karşılamayı ve varlık içinde yokluk çekmemeyi öğütlemektedir. Bunun yanında ibadet amacıyla bile olsa ve nehir kenarında bile olsa gereğinden fazla su harcamamayı, kaynakları hor kullanmamayı, hesapsızca tüketmemeyi, gereksiz alışveriş yapmamayı, lüks ve gösterişten uzak durmayı da öğütler.

2.6. Üretim Ekonomisi ve Kalkınma

Kur'an'da sıkça vurgulandığı üzere, tüm üretim araçları ve insan hayatının devamını sağlayan kaynaklar Allah tarafından yaratılmıştır. Allah, her şeyin mutlak yaratıcısı olan yüce zat olarak (Kuran: En'am/6: 101-102), gökyüzünün, yeryüzünün ve içinde bulunan her şeyin yaratıcısıdır (Kuran: Araf/7: 54). Evrenin tüm kaynaklarını ve varlıkları O yaratmıştır, bu nedenle bunlar aslında O'nun mülküdür (Kuran: Bakara/2: 116-117). Ancak O, bu varlıkları kendi hizmeti için değil, insanlık için yaratmıştır; "O, yeryüzündekilerin hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip, onun katlarını yedi kat gök olarak düzenleyendir. O, her şeyi bilendir." (Kuran: Bakara/2: 29). Kur'an'da, insanın dünyaya tam anlamıyla hakim olması ve dünya nimetlerinden faydalanması teşvik edilmektedir (Kuran: Mülk/67: 15). İnsan Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olarak mülkün (kaynakların) sahibi olabilir. Ayrıca bu kaynakları İslam ekonomisinin temel ilkelerine uygun olmak kaydıyla istediği şekilde kullanabilir.

İnsan, bilgi ve düşünebilme yeteneği sayesinde evrenin temel yasalarını keşfedebilir ve aynı zamanda evrenin farklı kaynaklarını kendi amaçları doğrultusunda kullanabilir (Haneef ve Furqani, 2009, s. 184). İnsanoğlunun ekonomiyle ilgili çözmeye çalıştığı konular arasında üretim süreçleri, değerlerin nasıl oluşturulduğu ve bu değerlerin dağıtımı büyük önem taşır. Bu konuları anlama ve yorumlama biçimleri zaman dilimi, coğrafya, sosyo-kültürel yapı ve inanç sistemlerinden etkilenir. Her dönemde insanların ekonomik konulara bakış açıları bu etmenler tarafından belirlenmiştir (Kümbet, Özsoy, 2022, s. 240).

İslam iktisadi düşüncesinde "kaynakların bereketi" düşüncesi önem taşır. Çünkü üretim için gerekli olan her türlü doğal kaynak insanın kullanımına sunulmuştur (Kuran: İbrahim/14: 34). Ancak bu nimetlerden üretim aracılığıyla elde edilenler zamanla azalabilir ve tükenebilir (Kuran: Nahl/16: 96). Ekonomik refahı hedefleyen her ülke, mevcut kaynaklarını belirlediği üretim politikasına uygun şekilde kullanmalı, kaynakları, topluma daha faydalı ve kazançlı olacak biçimde çeşitli üretim alanlarına dağıtmalıdır. Tüm bu adımlar, kaynakların gereksiz yere harcanmaması için toplumun ihtiyaçlarına göre ve ilk aşamada belirlenen önceliklere göre yapılmalıdır (El-Osmani, 2019, s. 117).

Allah, faizi yasaklayarak kredi maliyetlerinin en düşük düzeyde kalmasını, kaynakların israf edilmemesini, kaynakların adil dağıtımının sağlanmasını (Sugözü, 2017, s. 206), en önemli iflas nedenlerinden birisinin ortadan kalkmasını ve fiyat

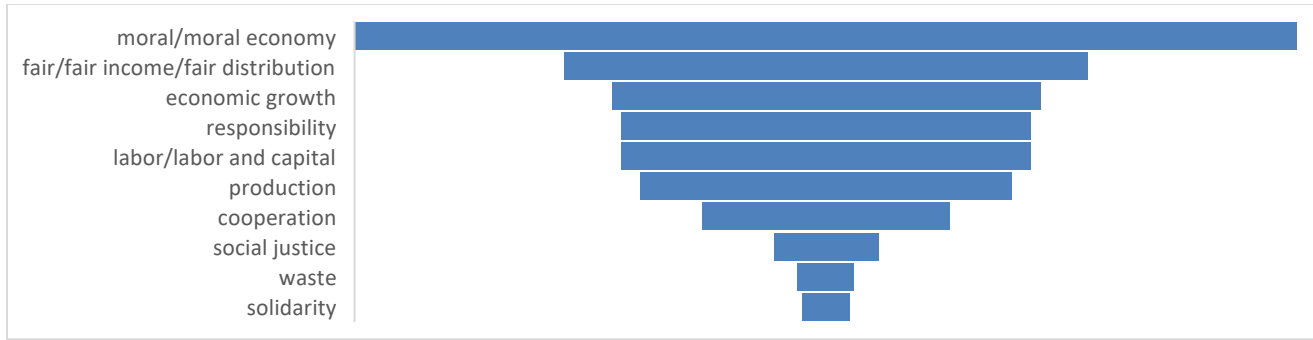
istikrarsızlığının giderilmesini istemektedir. Böyle bir durum sırasıyla tüketicinin ihtiyaçlarının daha kolay karşılanması ve talep artışına neden olarak üretim artışı ve piyasaların canlanmasını sağlayacaktır. Faiz aynı zamanda ulusal gelirin kalemlerinden birisini oluşturduğu için faizsiz büyüme gerçekleştiğinde, sanal bir büyüme yerine sağlıklı, sürdürülebilir ve gerçek bir büyüme gerçekleşmiş olacaktır.

Faizin aksine zekat yoksulluğu önleyici ve refahı artırıcı bir etkiye sahiptir. Sistemik olarak yönetilen zekat fonları, yoksulluğu azaltma üzerinde olumlu etkiler yaratmak için çeşitli yöntemlerle desteklenir. Yeni bir strateji olarak, bu fonlar ekonomik olarak dezavantajlı bireylerin sürdürülebilirliğini ve hayatta kalmalarını sağlayacak projelere yönlendirilir, böylece onların uzun vadeli refahlarını artırmayı hedefler (Asutay, 2014:130).

3. Bibliyometrik Analiz

Bibliyometrik analiz yapılmadan önce, veri kümesindeki tüm metin alanlarının tek bir sütunda birleştirildiği ve önceden tanımlanmış anahtar kelimelerin ortaya çıkışlarının büyük/küçük harfe duyarlı olmayan dizin eşleştirilmesi kullanılarak sayıldığı makalede değinilen evrensel İslam ekonomisi prensipleriyle ilişkilendirilen bir anahtar kelime sıklığı analizi yapılmıştır. Bu yaklaşım, veri kümesinin tamamında bu kavramların varlığının kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesini sağlamaktadır. Ortalama frekans ($\mu=25.53$, $\sigma=24.85$) önemli ölçüde değişkenlik göstermektedir. Medyan değeri (11,0) pozitif çarpık dağılıma işaret etmektedir. Veri setindeki ($n=1007$) İslam ekonomisi kavramlarının kapsamlı istatistiksel analizine dayanarak, aşağıdaki bilimsel gözlemler ortaya çıkmaktadır:

Şekil 1. Anahtar Kelime Frekans Dağılımı

Toplam 1.007 akademik belgenin kapsamlı istatistiksel analizine dayanarak, aşağıdaki ampirik gözlemler akademik değerlendirmeyi gerektirmektedir:

Birincil Kavramlar

Ahlaki boyut (moral/moral economy) önemli bir ağırlıkla ($n=99$, %9,83) İslam ekonomisi epistemolojisindeki temel rolünü ortaya koymaktadır

Adil uygulamalar (fair/fair income/fair distribution) ve ekonomik büyüme (economic growth) karşılaştırılabilir bir öneme sahiptir (sırasıyla $n=55$, %5,46 ve $n=45$, %4,47), bu da teorik çerçevedeki ayrılmaz konularını göstermektedir

Ara Kavramlar

Sorumluluk (responsibility) ile emek, emek ve sermaye (labor/labor and capital) (her ikisi de $n=43$, %4,27), teorik önemlerini yansıtan önemli bir temsiliyet göstermektedir

Üretimle (production) ilgili söylem ($n=39$, %3,87) literatürde orta düzeyde görünürlüğünü korumaktadır

Düşük Frekans Kavramları

İşbirliğinin (cooperation) nispeten daha az yoğun olan temsili ($n=26$, %2,58), akademik ilgiyi hak etmektedir

Sosyal adalet (social justice) ($n=11$, %1,09), israf (waste) ($n=6$, %0,60), ve dayanışma (solidarity) ($n=5$, %0,50) ilkeleri üçlüsü düşük temsiliyet göstermektedir

Çalışmada bütün alanlarda WoS'ta "islamic economics" or "islamic economic" ("İslam ekonomisi" veya "İslami Ekonomi") araması yapılmış 1007 yayına ulaşılmış ve arama sonucunda çıkan yayınların alanlara göre dağılımında 613 adet yayınlara "economy" (ekonomi) ilk sırada yer almakta, onu 295 adet yayınlara "finance" (finans) ve 307 adet yayınlara "religion" (din) alanı takip etmektedir. Ortak yazarlık analizinde bir yazara ait minimum yayın sayısı 1 ve bir yazara ait minimum atıf sayısı bir

kriterleri altında analiz yapıldığında 1331 yazardan 704 adet yazarın kriteri sağladığı tespit edilmiştir. Yayın sayısına göre ilk on yazar sıralaması Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. İlk On Yazar

Sıra	Yazar Adı/Soyadı	Yayın Sayısı
1	Abbas Mirakhor	55
2	İdris Samawi Hamid	31
3	Ayman Reda	27
4	Muhammad Akram Khan	26
5	Masudul Alam Choudhury	24
6	Asmak Ab Rahman	11
7	Ahmet Şuayp Gündoğdu	11
8	Hafas Furqani	10
9	Muhammad Umer Chapra	10
10	M. Kabir Hassan	8

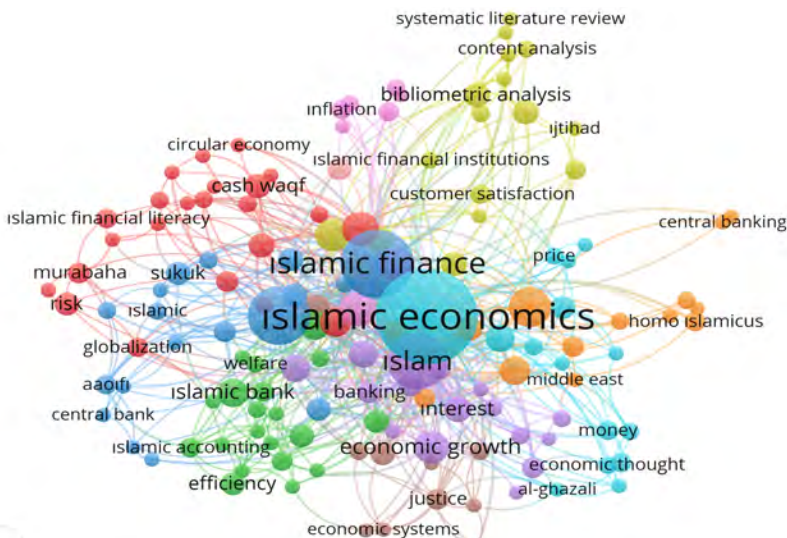
1007 makale ortak anahtar kelimeler açısından minimum 3 ortak anahtar kelime kriteriyle analiz edildiğinde 1895 anahtar kelimedenden sadece 147 anahtar kelimenin kriteri sağladığı belirlenmiş olup, yayınlarda en sık kullanılan ilk on anahtar kelime sıralaması Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. En Sık Kullanılan Anahtar Kelimeler

Sıra	Anahtar Kelime	Sıklık
1	islamic economics [İslam Ekonomisi]	119
2	islamic finance [İslami Finans]	62
3	islamic banking [İslami Bankacılık]	42
4	waqf [Vakıf]	45
5	malaysia [Malezya]	15
6	riba [Faiz]	16
7	epistemology [Epistemoloji]	16
8	finance [Finans]	11
9	economic growth [Ekonomik Büyüme]	11
10	islamic banks [İslami Bankalar]	10

Kriteri sağlayan 147 anahtar kelimedenden 141 tane anahtar kelimedenden oluşan en büyük birbiriyle bağlantılı anahtar kelimeler kümesi Şekil 2'deki gibidir.

Şekil 2. En Sık Kullanılan Anahtar Kelimeler Ağ Haritası

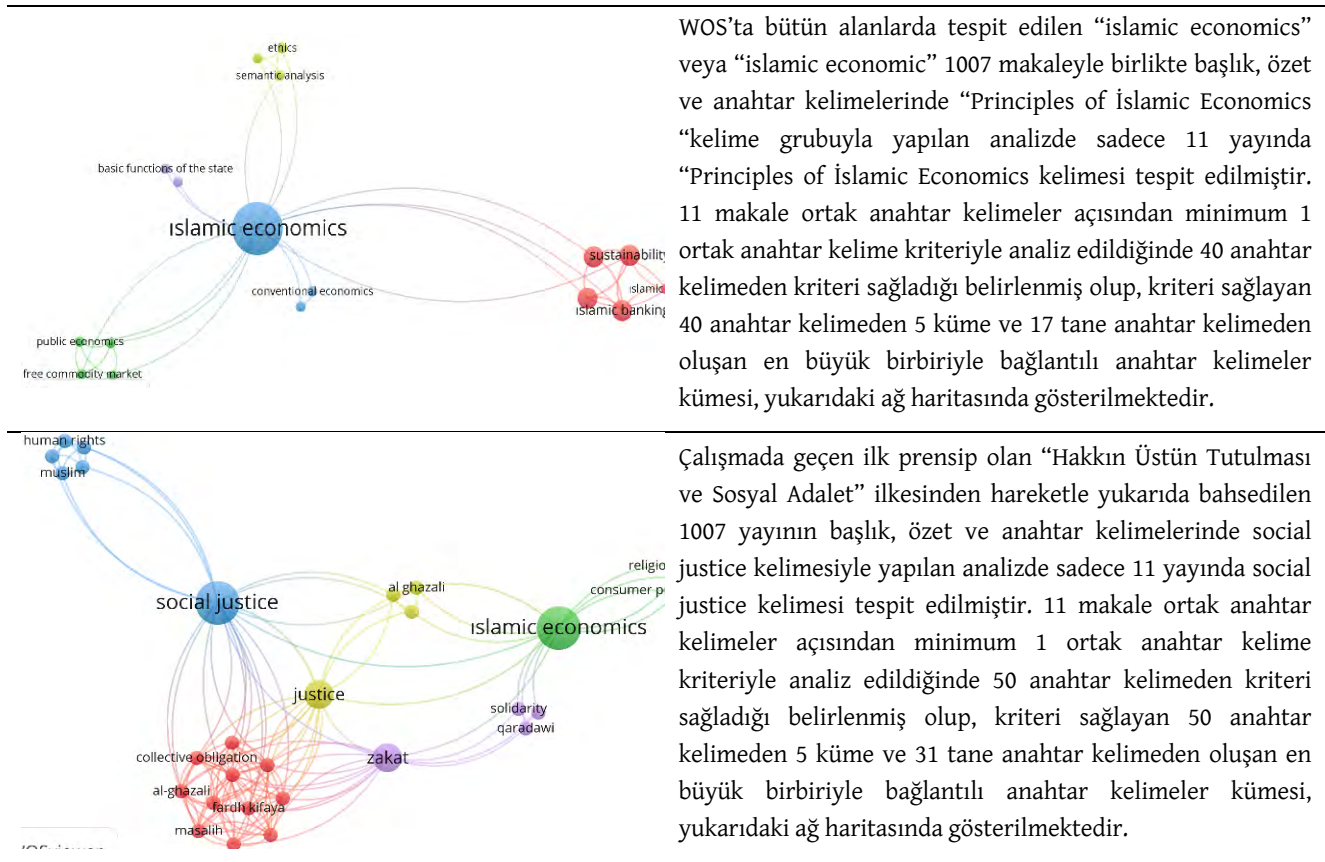

Çalışmada ikinci olarak İslam ekonomisinin temel prensipleriyle ilgili olarak bütün alanlarda Web of Scince'ta bütün alanlarda tespit edilen "islamic economics" veya "islamic economic" 1007 makaleyle principles of islamic economics, cooperation, fair, fair distribution, fair income, labor, labor and capital, moral, moral economy, responsibility, social justice, solidarity ve waste kelimeleri ile tekrar VOSviewer aracılığıyla analiz yapılmış ve Tablo 3'teki bulgular elde edilmiştir.

Tablo 3. En Sık Kullanılan İlk On Anahtar Kelime

Sıra	WoS'ta bütün alanlarda tespit edilen "islamic economics" veya "islamic economic" 1007 makaleyle birlikte başlık, özet ve anahtar kelimelerinde aranan kelimeler	Makale Sayısı
1	moral, moral economy [Ahlak/Değerler Ekonomisi]	77
2	economic growth [Ekonomik Büyüme]	49
3	responsibility [Sorumluluk]	40
4	production [Üretim]	37
5	cooperation [İşbirliği]	27
6	fair, fair distribution, fair income [Adil, Adil Dağılım, Adil Gelir]	26
7	principles of islamic economics [İslam İktisadının Esasları]	11
8	social justice [Sosyal Adalet]	11
9	labor, labor and capital [Emek, Emek ve Sermaye]	7
10	waste [İsraf]	6
11	solidarity [Dayanışma]	5

Tablo 4. Bibliyometrik Analiz Sonuçları

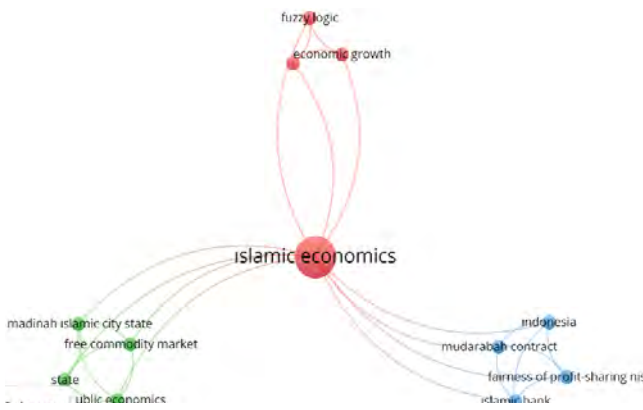

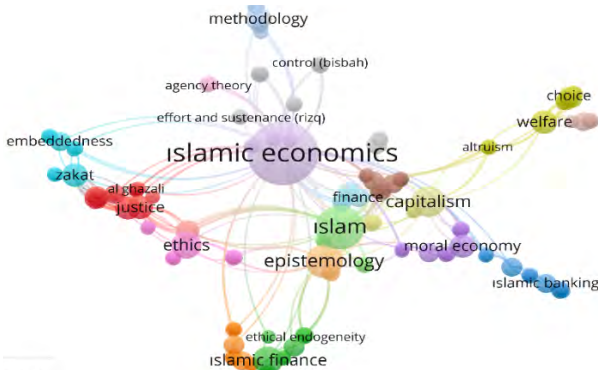
“Adil Bir Ekonomik Sistem ve Adil Gelir Dağılımı” olan ikinci prensipten hareketle 1007 yayının başlık, özet ve anahtar kelimelerinde fair, fair distribution ve fair income kelimeleriyle yapılan analizde sadece 26 yayında fair, fair distribution ve fair income kelimeleri tespit edilmiştir. 26 yayın ortak anahtar kelimeler açısından minimum 1 ortak anahtar kelime kriteriyle analiz edildiğinde 101 anahtar kelimedenden kriteri sağladığı belirlenmiş olup, kriteri sağlayan 101 anahtar kelimedenden 12 küme ve 59 tane anahtar kelimedenden oluşan en büyük birbiriyle bağlantılı anahtar kelimeler kümesi, yukarıdaki ağ haritasında gösterilmektedir.

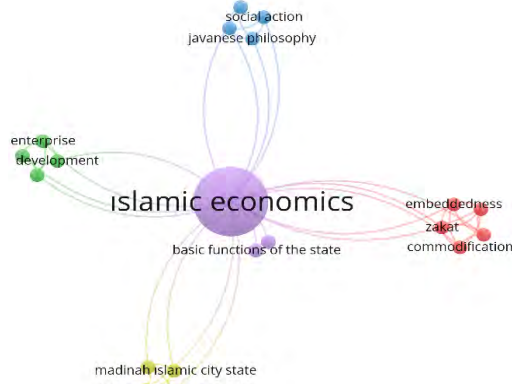
“Emeğin Kutsallığı ve Emek Sermaye İlişkisinde Denge” olan üçüncü prensipten hareketle 1007 yayının başlık, özet ve anahtar kelimelerinde labor ve labor and capital kelimelerinden labor terimi ile yapılan analizde sadece 14 yayında labor kelimesi tespit edilmiştir. 14 makale ortak anahtar kelimeler açısından minimum 1 ortak anahtar kelime kriteriyle analiz edildiğinde 46 anahtar kelimedenden kriteri sağladığı belirlenmiş olup, kriteri sağlayan 46 anahtar kelimedenden 7 küme ve 27 tane anahtar kelimedenden oluşan en büyük birbiriyle bağlantılı anahtar kelimeler kümesi, ağ haritasında gösterilmektedir.

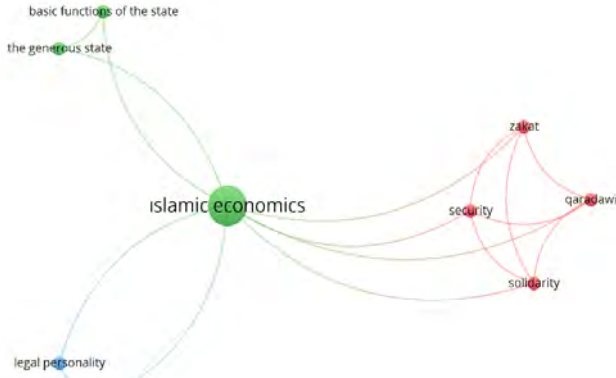
“Emeğin Kutsallığı ve Emek Sermaye İlişkisinde Denge” olan üçüncü prensipten hareketle 1007 yayının başlık, özet ve anahtar kelimelerinde labor and capital kelimelerinden labor and capital terimleri ile yapılan analizde sadece 7 yayında labor ve capital kelimeleri bir arada tespit edilmiştir. 7 makale ortak anahtar kelimeler açısından minimum 1 ortak anahtar kelime kriteriyle analiz edildiğinde 30 anahtar kelimedenden kriteri sağladığı belirlenmiş olup, kriteri sağlayan 30 anahtar kelimedenden 3 küme ve 12 tane anahtar kelimedenden oluşan en büyük birbiriyle bağlantılı anahtar kelimeler kümesi, ağ haritasında gösterilmektedir.

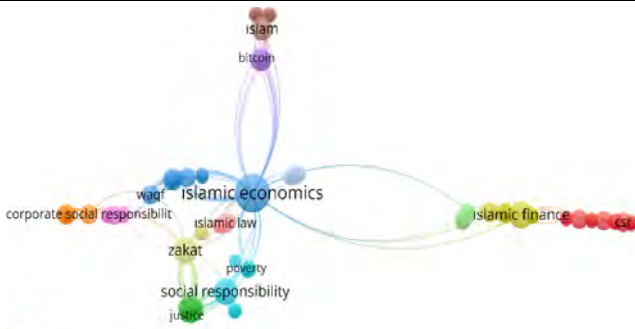
“Ahlaki Sorumluluk ve Dayanışma” olan dördüncü prensipten hareketle 1007 yayının başlık, özet ve anahtar kelimelerinde moral veya moral economy, cooperation, solidarity ve responsibility kelimelerinden moral veya moral economy terimleri ile yapılan analizde 77 yayında moral veya moral economy kelimesi tespit edilmiştir. 77 yayın ortak anahtar kelimeler açısından minimum 1 ortak anahtar kelime kriteriyle analiz edildiğinde 259 anahtar kelimedenden kriteri sağladığı belirlenmiş olup, kriteri sağlayan 259 anahtar kelimedenden 23 küme ve 203 tane anahtar kelimedenden oluşan en büyük birbiriyle bağlantılı anahtar kelimeler kümesi, ağ haritasında gösterilmektedir.

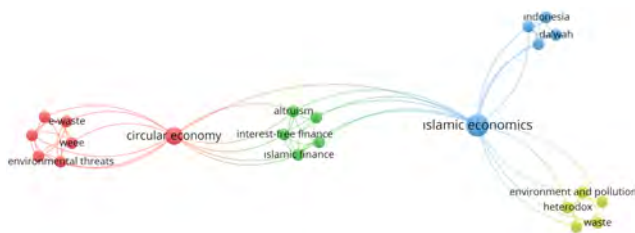
Dördüncü prensipten hareketle 1007 yayının başlık, özet ve anahtar kelimelerde cooperation terimi ile yapılan analizde 27 yayında cooperation kelimesi tespit edilmiştir. 27 yayın ortak anahtar kelimeler açısından minimum 1 ortak anahtar kelime kriteriyle analiz edildiğinde 82 anahtar kelimedenden kriteri sağladığı belirlenmiş olup, kriteri sağlayan 82 anahtar kelimedenden 5 küme ve 20 tane anahtar kelimedenden oluşan en büyük birbirine bağlantılı anahtar kelimeler kümesi, ağ haritasında gösterilmektedir.

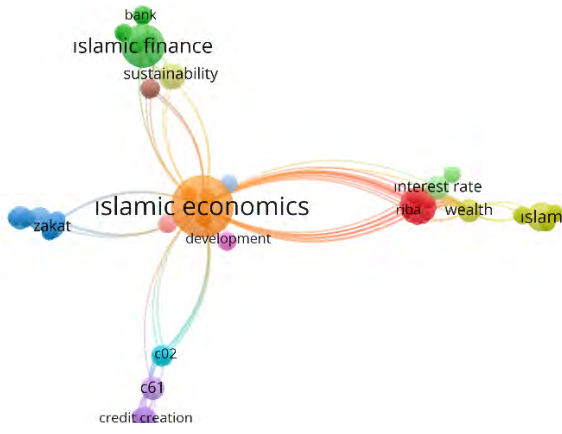
Yine “Ahlaki Sorumluluk ve Dayanışma” prensibinden hareketle 1007 yayının başlık, özet ve anahtar kelimelerinde solidarity ile yapılan analizde 5 yayında solidarity kelimesi tespit edilmiştir. 5 yayın ortak anahtar kelimeler açısından minimum 1 ortak anahtar kelime kriteriyle analiz edildiğinde 14 anahtar kelimedenden kriteri sağladığı belirlenmiş olup, kriteri sağlayan 14 anahtar kelimedenden 3 küme ve 9 tane anahtar kelimedenden oluşan en büyük birbirine bağlantılı anahtar kelimeler kümesi, ağ haritasında gösterilmektedir.

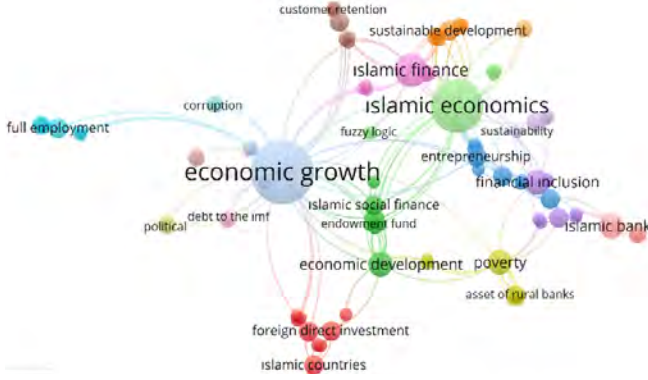
Aynı prensipten hareketle 1007 yayının başlık, özet ve anahtar kelimelerde responsibility terimi ile yapılan analizde 40 yayında responsibility kelimesi tespit edilmiştir. 40 yayının ortak anahtar kelimeler açısından minimum 1 ortak anahtar kelime kriteriyle analiz edildiğinde 156 anahtar kelimedenden kriteri sağladığı belirlenmiş olup, kriteri sağlayan 156 anahtar kelimedenden 13 küme ve 109 tane anahtar kelimedenden oluşan en büyük birbirine bağlantılı anahtar kelimeler kümesi, ağ haritasında gösterilmektedir.

“İsraf ve Cimrilikten Kaçınma” olan beşinci prensipten hareketle 1007 yayının başlık, özet ve anahtar kelimelerinde waste, stingy ve miserly kelimelerinden stingy ve miserly terimleri ile yapılan analizde hiçbir yayında stingy ve miserly kelimeleri tespit edilmemiştir. Waste kelimesiyle yapılan analizde waste kelimesini içeren 6 yayın bulunmaktadır. 6 yayının ortak anahtar kelimeler açısından minimum 1 ortak anahtar kelime kriteriyle analiz edildiğinde 34 anahtar kelimedenden kriteri sağladığı belirlenmiş olup, kriteri sağlayan 34 anahtar kelimedenden 4 küme ve 22 tane anahtar kelimedenden oluşan en büyük birbirine bağlantılı anahtar kelimeler kümesi, yukarıdaki ağ haritasında gösterilmektedir.

“Üretim Ekonomisi ve Kalkınma” olan son prensipten hareketle 1007 yayının başlık, özet ve anahtar kelimelerinde production, production econmy ve economic growth kelimelerinden production economy ile yapılan analizde hiç yayına rastlanmamış olup, production terimi ile yapılan analizde 37 yayında production kelimesi tespit edilmiştir. 37 yayın ortak anahtar kelimeler açısından minimum 1 ortak anahtar kelime kriteriyle analiz edildiğinde 164 anahtar kelimedenden kriteri sağladığı belirlenmiş olup, kriteri sağlayan 164 anahtar kelimedenden 13 küme ve 112 tane anahtar kelimedenden oluşan en büyük birbiriyle bağlantılı anahtar kelimeler kümesi, ağ haritasında gösterilmektedir.

Altıncı prensipten hareketle 1007 yayının başlık, özet ve anahtar kelimelerde economic growth terimi ile yapılan analizde 49 yayında economic growth kelimesi tespit edilmiştir. 49 yayın ortak anahtar kelimeler açısından minimum 1 ortak anahtar kelime kriteriyle analiz edildiğinde 165 anahtar kelimedenden kriteri sağladığı belirlenmiş olup, kriteri sağlayan 165 anahtar kelimedenden 18 küme ve 123 tane anahtar kelimedenden oluşan en büyük birbiriyle bağlantılı anahtar kelimeler kümesi, ağ haritasında gösterilmektedir.

Sonuç

İslam ekonomisini gündeme getiren en önemli gelişmelerden birisi küresel finansal krizler ve bu krizler karşısında İslami finans ya da İslami bankacılığın dirençli durumu olmuştur. Ancak unutulmamalıdır ki bugünkü yapısıyla İslami finans veya İslami bankacılık sistemi her ne kadar İslami esas ve usullere göre çalışmaya gayret etse de dünyada egemen iktisadi düşünce olan liberal kapitalist iktisadi yapının bir enstrümanıdır. Böylece İslami finans ve İslami bankacılık yeni sistem arayışlarına olan gereksinimi azaltmaktadır. Ayrıca İslam ekonomisi ve İslami finans için tezat bir durum ortaya çıkmakta ve mevcut sistemin devamı için bir sigorta haline gelmektedir. Oysa İslam ekonomisi, temel ilkeleriyle ve kurumlarıyla tamamen ayrı bir iktisadi sistemin uygulanmasını zorunlu kılar. Çalışmada İslam ekonomisinin temel ilkelerinin analiz edilmesinin en önemli nedeni bu gereksinimin literatürde gerekli ve yeterli düzeyde yer almamış olmasıdır. Çalışmada yapılan bibliyometrik analiz bu durumu kanıtlamaktadır.

İslam ekonomisi dini bir ekonomi olarak algılanmamalı, ilkelerinin evrensel olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Ancak yapılan analizden ortaya çıkan sonuç bu yargıyı teyit etmekten uzaktır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi İslam ekonomisi ile ilgili çalışmaların genellikle yalnızca teoloji kapsamında değerlendirilmesidir. Bunun en önemli dezavantajı İslam ekonomisinin Müslüman toplumlar dışında benimsenme olasılığını düşürmesidir. Oysa İslam ekonomisi, her ne kadar Müslümanlar için içerisinde zekat ibadeti gibi bazı sorumlulukları barındırsa da iktisat biliminin konusudur. Kaldı ki zekat, evrensel nitelikte bir sosyal yardım biçimidir. Bunun dışında yer alan hükümlerden bazıları zaten mevcut iktisadi düşüncelerde ve yürürlükteki sistemlerde uygulanmaktadır. Çünkü İslam, mevcut ortodoks sistemde ya da diğer heterodoks düşüncelerde kendisi ile benzer kurallara sahip olunmasını yadırgamaz. Bütün bunlardan dolayı İslam ekonomisi ve onun temel ilkelerinin evrensel özelliği onu Müslüman toplumlar ile sınırlandırmaz.

Çalışmada, Sugözü (2017) tarafından İslam ekonomisinin bütün temel ve evrensel niteliklerini kapsamına alacak şekilde sınıflandırılmış olan altı ana ilke esas alınmıştır. Bu ilkeleri ifade eden anahtar kelimeler çıkarılmış ve ortaya çıkan anahtar kelimelerden hareketle bibliyometrik analizler yapılmıştır. Böylece İslam ekonomisi literatüründe bu anahtar kelimelerin kullanım yoğunlukları tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlarda İslam ekonomisi ve İslami finans literatüründe Sugözü (2017) tarafından oluşturulan temel ilkelere dair anahtar kelimelerin oldukça sınırlı düzeyde kullanıldığı bulgusuna rastlanmıştır. Daha açık bir ifadeyle ahlaki kaygıların baskınlığı, İslam ekonomisinin normatif temelleriyle uyumludur ancak iktisat teorisine yönelik temel evrensel kavramların (örneğin adil dağıtım, emek ve sermaye vd.) nispeten daha düşük sıklıkta kullanılması, potansiyel araştırma boşluklarına işaret etmektedir. Bulgular, özellikle teorik kavramların operasyonel hale

getirilmesi ve pratik çerçevelerin geliştirilmesine yönelik literatürün genişletilmesine olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. İslam ekonomisi çalışmalarında hem teorik temellere hem de pratik uygulamalara dengeli bir şekilde dikkat edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Temeli sağlam olmayan bir iktisadi düşünceden, dünya literatürüne girmesi ve ekonomi gündeminde kalması beklenemez. Bundan dolayı İslam iktisadını çalışan akademisyenlerden, onun evrensel temel ilkelerine vurgu yapması beklenmektedir. Belirtilen temel ilkeler ve pratik uygulamalar çerçevesinde teorik altyapısı tamamlanmış, mevcut sistemlerdeki sorunları ihtiva etmeyen, istikrar ve kalkınmaya dayalı sürdürülebilir, yeni ve adil bir ekonomik sistem, umulur ki bugün dünyanın ihtiyaç duyduğu iktisadi reformun temelini oluşturacaktır.

Kaynakça | References

- Abbasi, S., Hollman, K. W., & Murrey, J. H. (1989). Islamic Economics: Foundations and Practices. *International Journal of Social Economics*, 16(5), 5-17.
- Ahmed, H. (2009). Financial Crisis: Risks and Lessons for Islamic Finance. *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 1(1), 7-32. <https://doi.org/10.55188/ijif.v1i1.69>
- Akar, M. (2003). İslam'ın Ekonomik hayata Getirdiği Ticari ve Ahlakî Prensipler. *Diyanet İlmi Dergi*, 39(1), 55-67.
- Akcan, N. (2008). İslâm Fıkhdında İşçinin Hak ve Sorumlulukları. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alam, N., & Rizvi, S.A.R. (2017). Islamic Economics' Contribution to Conventional Economics. Alam, N. ve Rizvi, S. (ed.). *Islamic Economics* (1-8) içinde. Palgrave CIBFR Studies in Islamic Finance. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-47937-8_1
- Alrefai, A., & Brun, M. (1994). Ibn Khaldun Dynastic Change and Its Economic Consequences. *Arab Studies Quarterly*, 16(2), 73-86.
- Arslan, A. (2001). *Hadislerde Ticarî Ahlâk*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Aslan S., & Koçal V. (2016). İslam Kaynaklarında Devlet ve Ekonomi Düşüncesi: Teolojik, Tarihi ve Felsefi Bir Çerçeve. S. Erdoğan, A. Gedikli, D.Ç. Yıldırım (ed.), *İslam Ekonomisi ve Finansı* (1-50) içinde. İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Asutay, M. (2007). A Political Economy Approach to Islamic Economics: Systemic Understanding for an Alternative Economic System. *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, 1(2), 3-18.
- Asutay, M., Yardımcıoğlu, F., & Ülev, S. (2014). İslam Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistemik Anlayışı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 119-137.
- Azid, T., Kayani, Z., Rawashdeh, O.H., & Shirazi, N.S. (2021). Learning And Teaching of Islamic Economics: Conventional Approach or Tawhidi Methodology. *International Journal of Ethics and Systems*, 37(2), 281-300. <https://doi.org/10.1108/IJOES-12-2019-0191>
- Baidhaw, Z. (2015). Distributive Principles of Economic Justice: An Islamic Perspective. *Indonesian Journal of Islam and Muslim Societies*, 2(2), 241-266. <http://dx.doi.org/10.18326/ijims.v2i2.241-266>
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., & Merrouche, O., (2013). Islamic vs. Conventional Banking: Business Model, Efficiency and Stability. *Journal of Banking & Finance*, 37, 433-447.
- Berki, A.H., & Keskiöglü, O. (2015). *Hatemi'l Enbiya Hazreti Muhammed ve Hayatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî (öl. 256/870). *el-Câmiu's-Sahîh*. nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Çalışkan, D., & Hatırlı, S. A. (2023). İsrâf Ekonomisinin Teorik Analizi. *Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 53-64.
- Chapra, M. U. (2009). Ethics and Economics: An Islamic Perspective. *Islamic Economic Studies*, 16(1), 1-24.
- Choudhury, M. A. (1983). Principles of Islamic Economics. *Middle Eastern Studies*, 19(1), 93-103.
- Choudhury, M. A. (1990). The Humanomic Structure of Islamic Economic Theory: A Critical Review of Literature in Normative and Positive Economics. *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics*, 2, 47-65.
- Choudhury, M. A.** (2018). Tawhidi Islamic Economics in Reference to The Methodology Arising from The Qur'ân and The Sunnah. *ISRA International Journal Of Islamic Finance*, 10(2), 263-276. <https://doi.org/10.1108/IJIF-02-2018-0025>.
- Çolak, A. (2003). İslâm'ın İktisâdî Prensipleri. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3(4), 29-49.
- Demirtaş, D. (2010). Turizmin Türkiye Ekonomisindeki Yeri, 11. *Ulusal Turizm Kongresi-Kuşadası*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Dikkaya, M., Kutval, Y., Oktay, M., & Şaylıkay, M. (2018). İslam'da Emek Algısı: Kırıkkale Müsiad Örneği Bağlamında Bir Araştırma. *III. Uluslararası Mesleki ve Teknik Bilimler Kongresi*, (20/06/2018).
- Duriana, D. (2015). Principles of Economic Ibn Taymiyyah (Moral Analysis). *Al-Ulum*, 15(1), 185-200.
- El-Osmâni, T. (2019). İktisat Meselesine Usulî Bir Bakış (çev. O. Shamshiyev). *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 5(3), 113-126. <https://doi.org/10.25272/ijisef.620110>.
- Erbakan, N. (2010). *Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen*. Ankara: Esam Yayını.
- Eren, D. (2013). İslam'ın Ekonomik Yapısında İnsan Modeli: Homo Economicus ile Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 367-384.
- Ersoy, A. (2008). İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Ersoy, A. (2010). İslam ve Liberalizm. *Eskiye Dergisi*, 18, 38-61.
- Ersoy, A., & Altundere, M. (2017). The Market Institution and The State in Islamic Economics: From Past to Present and Future. *International Journal of Economics, Management and Accounting*, 25(2), s. 253-284.
- Gözler, K. (2019). *İngilizce Karşılıklarıyla Hukukun Temel Kavramları*. Bursa: Ekin Yayınları.

- Gül, A. R. (2009) Tüketimde Meşruiyet Sorunu ve Kur'ân. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 12(34), 59-96.
- Gül, M. (2014). İslam İktisadi Gelişmesinin Tarihi ve Dini Dinamikleri. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(17), 71-106. <https://doi.org/10.14225/Joh440>
- Güler, İ. (2001). Dünyanın Başına Gelen Derin Sapkınlık Dünyevîleşme. *İslâmiyât Dergisi*, 4(3), 35-58.
- Güngör, E. (1997). *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*. Yer-su Yayınları.
- Haneef, M. A., & Furqani, H. (2009). Developing the Ethical Foundations of Islamic Economics: Benefitting from Toshihiko Izutsu. *Intellectual Discourse*, 17(2),77. <https://doi.org/10.31436/id.v17i2.77>
- Hassan, A., Chachi, A., & Abdul Latiff, S. (2008). Islamic marketing ethics and its impact on customer satisfaction in the Islamic banking industry. *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics*, 21(1), 27-46.
- İbn Haldun, A. (2019). *Mukaddime*. (Çev. H. Kendir). İstanbul: Marmara Kültür Yayınları.
- İbn Teymiyye, T. (2001). *Bir İslam Kurumu Olarak Hisbe* (Çev. V. Akyüz). İstanbul: İnsan Yayınları.
- İrk, E. (2023). Sosyo-Psikolojik ve Dinî Yönleriyle Cimrilik Üzerine Bir Değerlendirme. *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, 16, 99-122. <https://doi.org/10.47502/mizan.1258039>.
- İslahi, A. A. (2001). An Analytical Study of Al-Ghazali's Thought on Money and Interest. *International Conference on Al-Ghazali's Legacy: Its Contemporary Relevance*, (24-27 October 2001), Organized by International Institute of Islamic Thought and Civilization, Kuala Lumpur, Malaysia. 1-13. Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/41438/>
- Kabakçılı, O. (2021). Hz. Şuayb Kıssasının Ahlak İlkeleri Açısından Analizi. *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 111-125. <https://doi.org/10.33460/beuifd.866654>.
- Kallek, C. (2000). İhtikâr başlığı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kallek, C. (2001) İsrâf başlığı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kamali, M. H. (2016). Islam and Sustainable Development. *Islam and Civilisational Renewal* 7, 8-26.
- Kara, S. H. (2020). Kur'an-I Kerim İşığında İsrâf ve Cimriliğin İktisadi Sonuçları. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 6(2), 238-274.
- Kayhan, V. (2006). Kur'an'a Göre İsrâf ve İktisat. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(3), 149-195.
- Khan, M. A. (2017). *Hz. Peygamber'in (s.a.s) İktisadi Öğretileri*. İstanbul: İGİAD Yayınları.
- Khan, M. F. (2015). İslam İktisadında Temel Kavramların ve Fikirlerin Yeniden Değerlendirilmesi: Kurumsal İçerik Açısından İslam İktisadının Kaynağı Ne Olmalıdır? *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek* içinde. T. Eğri, O. Karasu, N. Kızılkaya (Ed.) Çev. G. Kafa. İstanbul: İGİAD Yayınları.
- Kozak, İ. E. (1999). *İbni Haldun'a Göre İnsan Toplum İktisat*. Sakarya: Değişim Yayınları.
- Küçük, O. (2017). İslâm Ekonomisi Penceresinden Temel İktisadi Kavramlar, Sorunlar ve Öneriler. *International Congress of Islamic Economy, Finance and Ethics*.
- Kümbet, T., & Özsoy, A. (2022). Ekonominin Temel Kavramlarına Hz. Peygamber'in (sas). Sünneti Perspektifinden Bir Bakış: Emek Kavramı Örneği. *Academic Knowledge*, 5(2), 227-242.
- Maudoodi, S. A. (2011). *First principles of Islamic economics*. (K. Ahmad, Çev.) The Islamic Foundation UK.
- Mecelle. https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=mecelle_kulli.kaideler.pdf, Erişim 22 Temmuz 2024.
- Mirakhor, A. (2017). Islamic Finance Risk Sharing and Macroeconomic Policies. A. Othman, N. MatSari, S. Othman Alhabshi, & A. Mirakhor (Ed.), *Macroeconomic Policy and Islamic Finance in Malaysia* içinde. Palgrave Macmillan US.
- Mohammad, M. O., & Shahwan, S. (2013). The Objective of Islamic Economic and Islamic Banking in Light of Maqasid Al-Shariah: A Critical Review. *Middle-East Journal of Scientific Research (Research in Contemporary Islamic Finance and Wealth Management)*, 13, 75-84.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmî'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Naqvi, S. N. H. (1997). The Dimensions of an Islamic Economic Model. *Islamic Economic Studies*, 4(2), 267. <https://ssrn.com/abstract=3165334>
- Nurlinda. (2023). Al-Ghazali's Views on The Economy and Development of The Ummah. *Journal of Nusantara Economy*, 2(1), 25-35.
- Orman, S. (2018). Al-Ghazâlî on Justice and Social Justice. *TUJISE Turkish Journal of Islamic Economics*, 5(2), 01-68. DOI: 10.26414/m020.
- Özaydın, A., Arslan, İ. & Bayar, İ. (2021). İbn Haldun'un İktisadi Kalkınma Anlayışını İnşa Eden İktisadi Faktörler. *İlahiyat Akademik Dergisi*, 13, 31-56. <https://doi.org/10.52886/ilak.945533>.
- Özkazanç, Ö. (1990). *Tüketim Kuramına Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Rafikov, I., & Akhmetova, E. (2020). Methodology Of Integrated Knowledge In Islamic Economics And Finance: Collective İjtihâd", *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 12(1), 115-129. <https://doi.org/10.1108/IJIF-02-2019-0034>
- Şahin, A. (2007). Postmodern Pazarlama Tüketim ve Tüketici. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 359-366
- Sami, Ş. (1901). *Kamus-i Türki*. İstanbul: Der Saadet İkdâm Matbaası
- Sarı, H. (2020). Hisbe Teşkilatı Özelinde İbn Teymiyye'nin İktisadi Nazariyesi: Piyasa, Fiyatlar ve Ücretler. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 267-281. <https://doi.org/10.47140/kusbder.790722>

- Saribas, H., & Yumuşak, İ.G. (2021). The Just Economic System: A Model and Its Simulations. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 14(2), 317-338. <https://doi.org/10.1108/IMEFM-04-2019-0143>
- Şen, Y. (2023). İslam İktisadında Piyasalara Yönelik Hükümlerin Temellendirilmesi. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 20-36. <https://doi.org/10.52115/apjir.1281491>.
- Sıddıqı, M. N. (2017). *İslam İktisat Düşüncesi Yönelim ve Birikim*. (Çev. M. A. Berber). Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü Yayınları.
- Sili, A. ve Akten Çürük, S. (2013). Bir ideal toplum bileşeni olarak İslam'ın temel ekonomik ilkeleri. *Ekonomik, Toplumsal ve Siyasi Analiz Dergisi*, 2, 107-123
- Smith, A. (2022). Milletlerin Zenginliği Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme. transl. Mustafa Acar. İstanbul: Liberus.
- Sugözü, İ. H. (2010). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Sugözü, İ. H. (2017). İslam Ekonomisi ve Adil Ekonomik Düzen. *Journal of Turkish Studies* 12(8), 185-210. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11651>
- Sugözü, İ. H., Erdoğan, S., & Ulaşan, E. (2017). The Impacts of Interest Expenditure on Income Distribution and An Application on The Factors Distorting Income Distribution: An Empirical Analysis for Turkey. *Turkish Studies*. 12(12), 231-250. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11777>
- Sugözü, İ. H., Yaşar, S., & Verberi, C. (2023). The Comparison of Islamic and Conventional Banking in the Context of Behavioral Finance. İclal Ünüvar (Ed.), *International Economic Finance Social, and Humanities Research* içinde, 7-19, Ankara: Bidge Publications.
- Tabakoğlu, A. (2010). Bir İlim Olarak İslam İktisadı. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 16, 11-34.
- Tiran, M. (2023). Islamic Economics: Principles and Applications in Contemporary Finance. *International Journal of Science and Society*, 5(3), 180-188.
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (2005). *Sünenü't-Tirmizi*. neşr. İmad et-Tayyar et al. b.y.:Beyrut:İl Müessesetü'r-risale neşirun.
- Türkbağ, A. Ü. (2003). Hukuk ve Ekonomi Anlayışı ya da Hukukun Ekonomik Analizi. *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi Dergisi*, 8, 58-67.
- Ünlü, A., & Bozkuş, S. (2021) Hukukun Üstünlüğü - Makroekonomik Değişkenler Seçili Ülkeler ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 1-21. <https://doi.org/10.53881/hiad.935484>.
- Uysal, E. (2018). Dini ve ahlâkî Açından Çalışma ve Emegın Önemi. Ali Arslan vd. (Ed.), *Emegın Değeri: Din ve Emek İlişkisi* içinde, Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 3-12.
- Yeniçeri C. (2013) *İslâm'ın Dayanışma-Paylaşma Medeniyeti*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, E., Deymencioğlu, G., Atas, M. & Sensoy, F. (2023), Mainstream Economics' War With The Environment: Counter-Critiques From Heterodox Economics And Islamic Economics, *International Journal of Ethics and Systems*. <https://doi.org/10.1108/IJOES-03-2023-0045>
- Zaim, S. (2010). *İslâm Ekonomisinin Temelleri*. İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları.
- Zaman, A. (2009). Islamic Economics: A survey of the Literature. *Islamic Studies*, 48(3), 395-424.
- Zaman, S. M. (1984). Definition of Islamic Economics. *Journal of Research in Islamic Economics*, 1(2), 49-50.